

KŘESŤANÉ V ŘÍMSKÉ ARMÁDĚ

Bakalářská práce

Studijní program: B7507 – Specializace v pedagogice
Studijní obory: 7105R056 – Historie se zaměřením na vzdělávání
7504R269 – Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

Autor práce: **Karel Šulc**
Vedoucí práce: PhDr. Pavel Smrž

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Karel Šulc**
Osobní číslo: **P10000444**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obory: **Historie se zaměřením na vzdělávání**
Český jazyk se zaměřením na vzdělávání
Název tématu: **Křesťané v římské armádě**
Zadávací katedra: **Katedra historie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce je zaměřena na období od počátku křesťanství do vydání ediktu milánského. Jejím cílem je zachytit postavení vojáků hlásících se ke křesťanské víře, kteří sloužili v římské armádě. Na základě analýzy pramenů římských, pozdně antických a křesťanských autorů (Ammianus Marcellinus, Eusebuos z Kaisareie) se pokusím nastínit obraz křesťanského vojáka a křesťanské komunity v římském vojsku.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

CANFIELD, Leon H. The early persecutions of the Christians. Clark, N.J.: Lawbook Exchange, 2005, 215 s. ISBN 15-847-7481-9.

ČEŠKA, Josef. Zánik antického světa. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2000, 277 s. ISBN 80-702-1386-8.

Dva tisíce let křesťanství. 1. vyd. Editor Richard Harries, Henry Mayr-Harting. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, 199 s. ISBN 978-807-3252-212.

GOLDSWORTHY, Adrian Keith. Ve jménu Říma: muži, kteří vítězili pro římskou říši. 1. vyd. Editor Richard Harries, Henry Mayr-Harting. Praha: Deus, 2009, 357 s. ISBN 978-80-87087-74-9.

GREEN, Bernard. Christianity in ancient Rome: the first three centuries. New York: T, c2010, 258 s. ISBN 978-056-7032-508.

PENROSE, Jane. Řím a jeho nepřátelé: říše stvořená a zničená válkou. Překlad Lenka Adamcová. Praha: Fighters publications, 2007, 303 s. ISBN 978-808-6977-102.

Rané křesťanství: počátky a vývoj církve do roku 600. 1. vyd. Editor Ian Hazlett. Překlad Petr Kitzler. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2009, 319 s. ISBN 978-807-3251-598.

ROTH, Jonathan P. The logistics of the Roman army at war (264 B.C.-A.D. 235). Boston: Brill, 1999, 399 s. ISBN 90-041-1271-5.

SOUTHERN, Pat. The Roman army: a social and institutional history. Santa Barbara, Calif.: ABC-CLIO, c2006, 383 s. ISBN 978-185-1097-357.

ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. Dějiny psané Římem. 4., přeprac. české vyd. Bratislava: Perfekt, 2005, 267 s. ISBN 80-804-6297-6.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Pavel Smrž

Katedra historie

Datum zadání bakalářské práce:

27. dubna 2012

Termín odevzdání bakalářské práce:

26. dubna 2013

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.

děkan

L.S.

PhDr. Milan Svoboda, Ph.D.

vedoucí katedry

V Liberci dne 27. dubna 2012

Prohlášení

Byl jsem seznámen s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Tímto bych rád poděkoval PhDr. Pavlovi Smržovi za nedocenitelnou pomoc, trpělivost a vstřícnost při spolupráci na mé bakalářské práci.

Anotace:

Cílem této práce je zjistit, jaké postavení zaujímali křesťanští vojáci v armádě starověkého Říma v prvních 3. stoletích n. l. Jak se lišili od pohanských spolubojovníků, jaké udržovali vztahy v rámci jednotek, jak své vyznání skrývali. Pokouší se rekonstruovat každodenní život křesťanských vojáků, tedy stravování, kontakty se ženami a potencionální svazky s nimi, bydlení, atd. Práce se pokusí nastínit vývoj křesťanství v Římě v obecnější rovině, bude se soustředit na významné fenomény s křesťanstvím spojené, hlavně pronásledování a soužití s pohanským obyvatelstvem. Také se dotkne osobnosti císaře Konstantina a zrovnoprávnění křesťanství s pohanstvím. Předloží důkazy přítomnosti křesťanských vojáků v římské armádě, pokusí se najít konkrétní vojáky, konvertity, a zmapovat jejich život ve vojsku.

Klíčová slova: náboženství, křesťanství, pohanství, armáda, legionář, důstojník, pronásledování, Diocletianus, Konstantin I., pronásledování, mučednictví, křesťanská společenství

Annotation:

The aim of this thesis is to find out what position the Christian soldiers in the army of ancient Rome in first three centuries A.D. had. How they differed from their pagan comrades, what kind of relationships they maintained within the forces, how they were hiding their faith. The thesis tries to reconstruct everyday life of Christian soldiers, eating habits, contacts with women and potential relationships with them, housing, etc. The thesis will try to outline the development of Christianity in Rome in general and it will focus on important phenomena connected with Christianity, especially persecution and coexistence with pagan population. It will also touch the personality of the emperor Konstantin and equalization of Christianity with paganism. It will provide evidence of the presence of Christian soldiers in Roman army, it will attempt to find particular soldiers, converts, and to map their life in the army.

Keywords: Religion, Christianity, paganism, army, officer, legionary, Diocletianus, Konstantin I., Christian communities, persecution, martyrdom

Obsah

Obsah	6
Úvod	8
1 Kritika pramenů a sekundární literatury	10
2 Obecně o křesťanech v římské říši	13
2.1 Diocletianus	16
2.1.1 Diocletianus a křesťané	18
2.2 Konstantinovský obrat	19
2.2.1 Nástup k moci	19
2.2.2 Konstantin jako garant křesťanství	20
3 Fenomén pronásledování	24
3.1 Císař Caligula (27-41 n. l.)	26
3.2 Císař Nero (54-68) a požár Říma	27
3.3 Vespasianus (69-79) a Domitian (81-96), Nerva (96-98)	28
3.4 Traianus (98-117)	28
3.5 Antonius Pius (138-161)	29
3.6 Comodus (180-192)	30
3.7 Decius (249-251)	30
3.8 Valerian (253-260)	31
3.9 Fenomén pronásledování – pohanské obyvatelstvo	31
4 Nevyhnutelný přerod v náboženské politice římské říše	34
5 Důkazy o křesťanech v římské armádě	36
5.1 Tajné šifry křesťanů	39
5.1.1 Sator čtverec	39
5.1.2 Ichthys	40
5.1.3 Symbol osmiúhelníku	41
6 Konkrétní křesťané v římské armádě	42
6.1 Rekruti	42
6.1.1 Maximilian	42
6.2 Řadoví vojáci	42
6.2.1 Marinius z Kaisereie	42
6.2.2 Mučedník Callistratus a jeho rodina	42
6.2.3 Achilleus a Nereus	43
6.2.4 Sv. Amon, Zeno, Ingen, Ptolemaios a Theofil	43
6.3 Důstojníci	43

6.3.1	Marcelus.....	43
6.3.2	Svatý Martin z Tours	44
6.3.3	Svatý Šebestián.....	45
6.3.4	Svatý Polyeuctus	45
6.3.5	Sergius a Bacchus	46
6.3.6	Sextus Julius Africanus	46
6.4	Veteráni	47
6.4.1	Veteráni Tipasius a Julius	47
6.5	Větší křesťanská společenství	47
6.5.1	Mauricius a Thébská legie.....	47
6.5.2	Čtyřicet mučedníků ze Sebaste.....	48
6.5.3	Svatý Meletius a jedenáct tisíc mrtvých.....	49
7	Život křesťanských vojáků v římské armádě.....	50
7.1	Povinnosti vojáků	50
7.2	Manželství křesťanských vojáků.....	50
7.2.1	Svatý Valentýn	51
7.2.2	Eustathios a Theophiste	51
7.2.3	Svatý Meletius	51
7.3	Stravování	53
7.3.1	Vegetariánství a pohled prvních křesťanů.....	53
7.3.2	Trhy a chrámy	54
7.3.3	Půsty	55
7.4	Bydlení.....	56
8	Závěr.....	58
9	Použitá literatura	61

Úvod

V tomto tématu, které bylo vybráno z doby téměř nejstarší, se podařilo spojit dvě věci, které mě vždy při studiu historie fascinovaly, totiž vojenství a náboženství. Můj primární zájem se vždy orientoval spíše na obyvatele tzv. barbarika. Komplikace, jimž bych byl při zpracování témat spojených s těmito národy vystaven, mě odradily, proto jsem si vybral Řím.

Ve své bakalářské práci se pokusím popsat život lidí, kteří měli v římském světě po celou dobu jeho předlouhé existence velmi specifické, v podstatě stále se měnící postavení. Jde o uskupení lidí, které tehdejší člověk, pohan, chápal zpočátku jen jako „nějakou“ další sektu“, kterých v tehdejším nábožensky velmi různorodém světě byly stovky, ne-li tisíce. Touto sektou byli křesťané, pro nás nedílná součást naší evropské kultury, jakož i nedílná součást kultury celosvětové. Samozřejmě nelze ji pojednat v celé její neskutečné šíři, proto jsem si vybral pouze určitou skupinu těchto lidí. Zaměřím se jen na ty, kteří byli v těsném kontaktu s římskou armádou. Není tím myšleno, že by práce měla rozebírat osudy těch, kteří byli během známých pronásledování stíháni státním byrokratickým aparátem, jakož i „podřízenými“ vojáky. Nepůjde o mučedníky ani o „řadové“ příslušníky nového náboženství, kteří se dostali do konfliktu s římským státem. Takové téma by jistě vyžadovalo mnohem větší rozsah a navíc, jak je možno dohledat, bylo již mnohokrát zpracováno.

Půjde o popsání postavení pouze těch křesťanů, kteří sloužili v armádě impéria, nebo se jakýmkoli způsobem podíleli na jejím řízení, organizaci, apod. Postupem doby křesťanství pronikalo do všech sfér života římské společnosti, ač se tomu vládnoucí císaři i jejich podřízení snažili všemožně zabránit. Například sám císař Diocletianus věděl, že se přímo v jeho nejbližším okolí, osobním služebnictvu i v paláci se nachází několik vyznavačů nové víry.

Budeme mluvit pouze o příslušnících nového kultu, kteří se aktivně podíleli na utváření „dokonale“ fungující vojenské mašinerie, kterou se mohla pyšnit pouze a jedině římská říše, neboť v této historické epoše nenajdeme lépe fungující vojenský systém. Budeme se soustředit pouze na období, počínající působením Ježíše Krista a dojdeme až k roku 313, tedy do vydání milánského ediktu. Tímto dokumentem byla v římské říši zaručena náboženská svoboda pro všechny její obyvatele. Právě to lze právem považovat za triumf nového kultu nad pomalu ustupujícím, a v nově formovaném světě, nepřilíš funkčním pohanstvím.

Budu se snažit najít odpovědi na několik otázek, které budou stěžejní pro konečný úspěch celé mé práce. Pokusím se nastínit co nejpřesněji a nejkonkrétněji, jak křesťané v armádě žili, jak se jejich každodenní život lišil od toho, který vedli jejich pohanští spolubojovníci. Budu se snažit

odpovědět na to, co vlastně vedlo vyznavače náboženství, jehož jedním z výrazných rysů je faktický pacifismus, aby vstoupili právě do armády, kde mnoho příležitostí k uplatnění takové odporu k násilí nejspíš nenajdeme. Rád bych také osvětlil vztah vyššího vojenského velení k vojákům-křesťanům. Chci zjistit, zda o nich jejich nadřízení věděli a zda někteří vyšší důstojníci a velitelé byli sami vyznavači nového učení. Pak také jak velitel křesťan a jak velitel pohan postupovali při jednání s křesťany sobě podřízenými. Velmi mě také bude zajímat, jak příslušníci nové víry své vyznání skrývali, jak armáda jako celek k protistátnímu, náboženství přistupovala. A jaké byly vztahy křesťanů a pohanů v rámci vojenským sborů.

Pochopitelně nebude stačit pouze odpovědět na vytyčené otázky. Bude také nutné pokusit se vyčerpávajícím způsobem osvětlit, jak jsem k nim dospěl, na základě čeho a také proč si myslím, že odpověď je právě taková, a ne jiná. Budu vycházet z několika pramenů. *Církevní dějiny* – Eusebia z Kaisereie,¹ které pojednávají o vývoji křesťanství od narození Krista až do smrti císaře Konstantina Velikého. *Rerum gestarum libri*,² do češtiny přeloženo jako *Soumrak římské říše*, od Ammiana Marcelina začínající v roce 96, nástupem císaře Nervy a končící roku 378, tedy smrtí císaře Valenta. Další knihou budou *Letopisy Cornelia Tacita*.³ Výše uvedené prameny budou samozřejmě doplněny sekundární literaturou.

¹ EUSEBIUS, P. *Církevní dějiny*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1988. Online dostupné z: http://www.fatym.com/taf/knihy/patrol/p_cdej.htm, (citováno dne: 22.04 2014).

² MARCELLINUS, A. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*. Praha: Arista: Baset, 2002. ISBN 80-86410-26-9.

³ TACITUS, P. C. *Letopisy*. Praha: Svoboda, 1975.

1 Kritika pramenů a sekundární literatury

V této kapitole se pokusím kriticky pohlédnout na prameny a sekundární literaturu, které nejvíce využívám ve své práci.

Pracuji předně s křesťanskými pozdně antickými autory. Nejvíce s *Církevními dějinami* Eusebia z Kaisereie. Mám-li zhodnotit tuto literaturu, je velmi tendenční, pochopitelně silně prokřesťanská. Eusebios líčí své církevní dějiny z pozice silně věřícího. Jak víme, Eusebios žil někdy v druhé polovině 3. století. Byl současníkem Diocletianovým, a poté Konstantinovým. O předkřesťanských vladařích se vyjadřuje jako o nepřátelích víry, jejich přístup k Ježíšovým učedníkům hodnotí obvykle velmi negativně. Vyzdvihuje výjimečně některého z císařů, například Traiána a jeho vyhlášku specifikující způsob pronásledování křesťanů, nebo Marka Aurelia a jeho vyjádření o pevnosti křesťanské víry.

Eusebios neustále upozorňuje na křesťanské odhodlání položit za víru život. Pohanství označuje za modlářství a ďábelské bludy. Už z toho můžeme docela jasně usuzovat jednostrannou zaujatost jeho díla, které chce jasně vyzdvihnout a oslavit nové učení, které právě v době Eusebiově nastoupilo na cestu celosvětového náboženského učení.

Tacitus nám ve svých *Letopisech* zanechává svědectví o římské říši v období principátu a vrcholného císařství. Dílo je čtivé, nezatěžuje velkým množstvím faktografických údajů. Autor oplývá značným vypravěčským talentem, díky němuž lze tuto knihu přečíst jedním dechem. Zprostředkovává nám dějiny jako záležitost ryze lidskou, plasticky líčí jednotlivé postavy svého díla a jejich popisu, jak vnějšímu, tak hlavně vnitřnímu věnuje velkou pozornost.

Tacitus byl senátorem, právníkem, vynikajícím řečníkem a historikem. Narodil se někdy v polovině 1. století n. l. Svě dějiny podává jako reprezentant senátu. Dílo je sepsáno analistickou metodou, chronologicky popisuje rok po roku, od panování císaře Tiberia po Domitiana. Tacitus si při práci stanovil zásadu bez hněvu a stranění (*sine ira et studio*). Nemyslím si však, že svou zásadu docela dodržel. Jako senátor stranil senátu proti císaři, který se pomalu stával na prastarém římském zákonodárném orgánu nezávislý. Nejvíce je jeho zaujatost vidět při popisu vlády císaře Tiberia. Velkou část své knihy věnoval také intrikám, které byly nedílnou součástí Říma v prvních stoletích po Kristu. Plasticky a velmi detailně ukazoval císaře i lidi, kteří je obklopovali a ovlivňovali, můžeme jmenovat za všechny Seaina, Senecu či Petronia.

Ve svém díle se snažil i skrze tyto propracované portréty jednotlivců naznačit začínající morální úpadek římské říše, takže můžeme konstatovat, že se nedokázal plně oprostít od subjektivního vhledu do událostí, které nám zprostředkoval.

Adrian Goldsworthy a jeho *Armáda starého Říma*⁴ nás seznamuje s životem a fungováním římské armády v různých dějinných obdobích římské říše (republika, principát, období úpadku). Rozebírá armádu jako celek profesionálních válečníků (nábor, výcvik, fungování legie i pomocných sborů), všechny poznatky opírá o písemné a archeologické prameny. Věnuje se také každodennímu životu ve vojenském táboře, tato část byla stěžejní pro moji práci. S oporou nalezené vojenské písemné agendy víme, jak vypadal den obyčejného vojáka, víme, co jedl, kde bydlel, s kým trávil volno, jak se připravoval ke každodenním úkolům. O náboženství pojednává jedna nepříliš rozsáhlá kapitola. Vše hodnotí primárně z hlediska vojáků pohanů, největší pozornost je věnována období principátu a republiky. Prostoru pro pozdější struktury armády Konstantinovy není mnoho.

Autor, M. Babic se v knize *Od antiky ke středověku*⁵ věnuje pozdnímu vývoji římské společnosti. Pohybujeme se mezi léty 284. n. l., tedy na počátku vlády císaře Diocletiana a dojdeme až k zániku západořímské říše v r. 476. Kniha se věnuje pomalému ústupu pohanského římského světa a nástupu křesťanství v době Konstantina Velkého. Hlavní témata knihy vidím v barbarizaci a následné postupné christianizaci společnosti ve 3. a 4. století. Zvláštní pozornost je věnována císařům Diocletianovi a Konstantinovi. I když se kniha nevěnuje přímo křesťanům v římské armádě, pomíne-li zevrubně popsané, a na pozadí tehdejší společensko-politické situace vysvětlené, události u Mulvijského mostu, pomohla mi pochopit hospodářsko-politicko-náboženský vývoj v mnou rozebraném období. Zejména přístup společnosti a širší kontext doby, která se musela vyrovnat s náboženským zápasem křesťanů a pohanů. Autor čerpá primárně ze spisů antických autorů, například i Eusebia a jeho církevních dějin.

Velmi zásadní vhléd do problematiky fenoménu mučednictví v rané křesťanské církvi poskytl dílo P. Kitzlera *Příběhy raně křesťanských mučedníků I*,⁶ a také v něm uvedená studie J. Šubrt *Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi*.⁷ Pokud připustíme, že zprávy, které nám zanechávají silně prokřesťanští autoři Tertullianus, Eusebios a další, mohou mít pravdivý základ, o jehož nalezení se snaží tato kniha. Studie v úvodu díla se stala stěžejní pro první část mé bakalářské práce, nastiňuje totiž téma mučednictví a pronásledování v širších

⁴ GOLDSWORTHY, A. *Armáda starého Říma*. Praha: Slovart, 2010. ISBN 978-807-3912-628.

⁵ BABIC, M. *Od antiky k středověku*. Praha: CDK, 2009. ISBN 978-807-3252-021.

⁶ KITZLER, P. *Příběhy raně křesťanských mučedníků I*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN: 978-807-0219-898.

⁷ ŠUBRT, J. *Sanguis martyrum, semen christianorum: Idea Mučednictví v rané církvi*. in: KITZLER, P. *Příběhy raně křesťanských mučedníků I*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-807-0219-898.

souvislostech. Zkoumá je z různých uhlů a snaží se o objektivní závěr. Ukazuje, jak k martyriu přistupovala pohanská společnost i vyšší vrstvy, soudci a místodržící. Dále nás seznamuje s pohledem samotných křesťanů a také jejich představených, dovídáme se o tzv. vynucené mučednictví, které velká část církevních vůdců vůbec neuznávala. V další části úvodní studie je stručně popsán vývoj pronásledování, dále jeho příčiny a důsledky. Hlavní část knihy je věnována konkrétním martyrologickým textům a snaží se je kriticky zhodnotit.

Z hlediska mého úkolu naprosto stěžejní článek doktora Christophera Jonese *Christians in the Roman Army: Countering the Pacifist Narrative*.⁸ Práce obsahuje souhrn informací o některých kontaktech křesťanů s vojáky. Také zde nalezneme informace o konkrétních archeologických nálezech, které potvrzují přítomnost křesťanů v armádě. Jde o nápisy v římských vojenských objektech (Magida, Dura Europos), a také o náhrobky, kterých bylo objeveno hned několik.

Článek také podává objektivní rozbor události z konce 2. století n. l., která proběhla během tažení Marka Aurelia proti barbarským kmenům. Jde o motlitby údajně křesťanských vojáků, po nichž se spustil na žízňivé legie déšť, který údajně zachránil římskou armádu. S oporou pramenů (Tertullianus, Casius Dio, Lactantius) vysvětluje, jak byl tento incident pochopen křesťany a pohany.

⁸ JONES, Ch. *Christians in the Roman Army: Countering the Pacifist Narrative*. (online), dostupné z: <http://riversfromeden.wordpress.com/2012/04/20/christians-in-the-roman-army-countering-the-pacifist-narrative/>, (citováno dne: 15. 07. 2014).

2 Obecně o křesťanech v římské říši

Odborná literatura se obšírně věnuje tématům narození Ježíše Krista jako nejvyšší pozemské autority mezi křesťany, jeho kázání, ustanovení svých věrných dvanácti apoštolů a dalších sedmdesáti posluchačů. Máme mnoho informací o jeho utrpení, obětování a následném z mrtvých vstání, proto se tato práce těmto tématům vyhne.⁹ Zaměříme se spíše na vývoj následující a na některé zajímavé aspekty, které provázely rozvoj křesťanství. Co stojí za jeho nevídaným rozmachem? Také se budeme věnovat některým okolnostem, které jsou s vývojem křesťanství spojeny. Jde o fenomény, jako je známé pronásledování křesťanů, postupný přechod většiny jinověrců k novému náboženství a jeho vítězství v římské říši. Tento obecný nástin by nám měl pomoci v následujících kapitolách, kde bychom se měli posunout od obecnějšího ke konkrétnějšímu a k užším tématům.

Začneme tedy tím stěžejním, a to je zamyšlení se nad tím, jak to, že zrovna křesťanství, náboženský systém tolik odlišný od zaběhnutého pohanství, měl tak ohromující úspěch. Byl sice postupný, ale v konečném důsledku absolutní.

Samy zásady nové víry nám poskytnou odpovědi. Systém nového náboženství nám svou odlišností vlastně zodpoví, proč se stal pro širokou starověkou veřejnost tak přitažlivým. Tehdejší pohanství nabízelo svým vyznavačům nepřehledné množství božstev, malých bůžků, duchů, stovky, ne-li tisíce nejrůznějších ochránců a dohlížitelů na snad všechny aspekty tehdejšího života. Vytrácelo se tedy jakékoli osobní zanícení pro vyznávání toho či onoho bůžka. Víra v cokoli je „lidský vynález“, proto musíme počítat s tím, že výraznou složkou přijetí nějakého náboženství, je přesvědčení. Víra je obvykle zakořeněná v srdci věřících. Člověk k ní nějak dospěje, při čemž je ovlivňován pocity a emocemi.

Tento základní aspekt budeme u římského občana hledat dosti obtížně. Náboženství v římském světě bylo pod patronací státu. Existoval státní kult a určitá vyznání byla de facto povinná, například božský kult císaře.

⁹ Takové informace můžeme dohledat v následující literatuře: EUSEBIUS, P. *Církevní dějiny*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1988. Online dostupné z: http://www.fatym.com/taf/knihy/patrol/p_cdej.htm, (citováno dne: 22.04.2014), PELIKAN, J. *Ježíš v proměnách staletí*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-807-1950-912. FRANZEN A. *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. ISBN 80-7195-082-3, SUCHÁNEK, D. DRŠKA, V. *Církevní dějiny – antika a středověk*. Praha: Grada, 2013. ISBN: 978-80-247-3719-5.

Dohled nad chrámy ve městech vykonávali bohatí příslušníci vládnoucích rodin, zosobňovali nejvyšší náboženské činitele daných lokalit. Sami měli své zaměstnání, povinnosti a jako čestný úřad vykonávali správu posvátného okrsku a pořádali, často na vlastní náklady, náboženské obřady, průvody, oběti apod. Sami nebyli nijak hluboce zainteresováni. První křesťané naproti tomu byli rekrutováni, zejména v počátcích, z těch nejnižších kruhů společnosti. Měli k novému učení více než srdečný vztah, byli mu oddáni a často jej považovali za to jediné, pro co stojí za to žít a zemřít. „*Křesťanství je v tomto ohledu prezentováno jako zjevené náboženství, které samo sebe chápe jako poselství víry, pro niž nebyly rozhodující argumenty rozumové, ale citový postoj a osobní přesvědčení věřícího člověka.*“¹⁰ Pokusme se tedy pojmenovat tuto první příčinu rozmachu. Vnitřní zanícení a oddanost novému učení jdoucí mnohdy za hranici sebeobětování.

Křesťanství se dost dlouhou dobu chovalo jako elitářské společenství, v němž hlavně pohanská majorita viděla sektu. Jisté sektářství bylo nutné, protože přístup společnosti byl neslučitelný s otevřeností a veřejným hlásáním nového učení, k němuž dochází, jakmile je vládnoucí garnitura ke Kristovým učedníkům snášenlivá.

Rozšíření členské základny nové víry, propracovaný systém organizace, jasně stanovená pravidla spojená s dodržováním jistých nepřekročitelných mravních zásad, pomohly učení zakořenit a stabilizovat se. Vytvářely jistou tradici. Křesťanské pospolitosti v jednotlivých městech vynikaly vnitřní soudržností a pevnou organizací. Biskupové, stojící v jejich čele si záhy získali přirozenou autoritu i v širším rámci města, v kterém působili.¹¹

I díky tomu se postupně z křesťanství stala jedna z nejsilnějších a největších organizací, která vlastně tvořila už v rámci římské říše stát ve státě.

Nesmíme zapomínat ani na jistý pragmatický potenciál, protože většina, zejména méně vzdělaní uchazeči o členství v rozmáhajícím se učení museli být něčím přesvědčeni. Silnou motivací pro většinu nových konvertitů byla idea posmrtného života. Důležité bylo také zúčtování s každým podle jeho zásluh a v neposlední řadě také spasení a odpuštění pozemských hříchů. Pro tuto ideu apoštolové, jejich žáci a žáci jejich žáků vytrpěli neuvěřitelné věci.

U Eusebia se dočteme o tom, jak lapení děkovali svým katům, jak jim odpouštěli jejich počinání, jak se radovali z blížící se smrti. „*Tehdy byl v Lugdunum biskupem blažený Photinus. Bylo mu přes 90 let a byl tělesně velmi slabý, takže nemohl ani dýchat. Veliká touha po mučednictví*

¹⁰ BURIAN, J. *Římské impérium vrchol a proměny antické civilizace*. Praha: nakladatelství Svoboda, 1994. ISBN 80-205-0391-9. str. 77.

¹¹ BURIAN, J., OLIVA, P. *Civilizace starověkého středomoří*. Praha: nakladatelství Svoboda, 1984. str. 469-470.

dodávala mu nový život. Tohoto zlomeného sice na těle stářím a nemocí, avšak ještě silného na duchu vlekli před soud, aby skrze něj mohl Kristus triumfovat.“¹²

U Eusebia a jeho církevních dějin musíme k některým výroky přistupovat značně kriticky. Lze však přiznat, že alespoň někteří spatřovali ve své blížíci se smrti cestu, jak se dostat na nebesa. Tak smazali své hříchy a mohli se povznést. Tehdejší společnost byla mnohem více pověřivá, její touha něčemu věřit byla mnohem silnější než například dnes. E. Gibon ve své knize *Úpadek a pád římské říše* dokonce poznamenává: „*V tomto rozpoložení, kdy se již mnozí téměř oprostili od svých falešných přesudků, ale přitom byli stále přístupní a chtiví zbožné oddanosti, byla by stačila víra mnohem méně ušlechtilá.*“¹³

Člověk byl v tehdejších časech zvyklý něčemu věřit, k něčemu se upínat. Sám se cítil malý a bezvýznamný. Často hledal patrona a ochránce v některém božstvu rozličných starověkých pantheonů. Nyní jen změnil božstva za jediného boha, skrze něhož chtěl dosáhnout blaženosti. Ve smrti viděl vysvobození ze stavu svého pozemského bytí.

Věřící nemohli onu blaženou říši, ani Kristovo království vidět, dokud neopustí svůj pozemský život. Mnohé jistě napadne, že takto konstruovaný systém je velmi chytrý. Ale přesto nějaké „důkazy“ o pravdivosti své budoucnosti měli.

Silou, která vábila budoucí konvertity, byly Ježíšovy zázraky a zázraky, které činili jeho společníci, apoštolové. Spasitelovi nejbližší šířili o svém „mistrově“, že oplýval nadpřirozenou mocí, a na to tehdejší lidé slyšeli. „*Král Agbar poslal Ježíši dopis, kde vyjmenovává některé zázraky, o níž slyšel. Slyšel jsem o tobě a tvých uzdraveních, která jsi bez léků a koření učinil. Jak se povídá, vracíš slepým zrak, ochrnutí chodí, očisťuješ malomocné, vyháníš zlé duchy a demony, uzdravuješ dlouho nemocné a křísíš mrtvé k životu.*“¹⁴

V průběhu utváření křesťanství se setkáme mnohokrát s líčením zázraků, a také s nejrůznějšími heretickými učenými, které získávali svou legitimitu a vážnost u lidu právě díky údajným zázrakům a kouzlům. Eusebios píše: „*I Menander byl Samaritán a své magické umění stejně jako jeho mistr dovedl k nejvyšší dokonalosti, měl však ještě bohatší zásobu nesmyslných výmyslů. Tvrdil totiž, že je vykupitelem a byl poslán z říše neviditelných eónů vykoupit lidi. Nikdo, učil dále, nemůže dosáhnout moci nad anděly stvořiteli světa, kdo není před tím uveden do jím nau-*

¹² EUSEBIOS, P. *Církevní dějiny*. 5, 2.

¹³ GIBON, E. *Úpadek a pád římské říše*. Praha: Odeon, 1983. ISBN: 01-094-83. str. 68.

¹⁴ EUSEBIOS, P. *Církevní dějiny*. 1, 13.

čeného magického umění a nebude jim pokřtěn. Komu se dostalo pocty být tímto křtem pokřtěn, ten již v tomto životě dosáhne nesmrtelnosti a nikdy nezemře, bude vždy mladý a nesmrtelný.“¹⁵

Díky kvalitnímu propojení, silnicím a cestám, které primárně fungovaly pro rychlé přesuny ozbrojených sil, a které existovaly napříč celou říší, nebyl pro hlasatele Kristova učení zase takový problém cestovat do nejvzdálenějších koutů impéria a tam hlásat novou víru.

Eusebios nám nechává o průběhu šíření křesťanství výmluvnou zprávu: „Svatí apoštolové a učedníci našeho Spasitele se však rozešli do celého světa. Tomáš, jak vypráví tradice, působil u Parthů, Ondřej u Skythů, Jan v Asii, kde také po dlouhém pobytu zemřel v Efezu. Petr, zdá se, kázal v Pontu, Galatii, Bithynii, Kappadocii a Asii rozptýleným tam žijícím Židům. Nakonec přišel i do Říma a byl tam, jak si přál, ukřižován hlavou dolů. Co mám říci o Pavlovi, který šířil radostné poselství Kristovo od Jeruzaléma až po Illyricum.“¹⁶

Příčiny rozmachu křesťanství v římské říši tedy můžeme definovat takto: vnitřní zanícení křesťanů pro víru, oddanost a touha, co nejvíce se přiblížit bohu. Otevřenost nového učení širokým masám, snaha získat, co nejvíce přívrženců. Propracovaný systém organizace byl doveden téměř k dokonalosti v pozdějších letech a staletích. Posmrtný život a blaženost, zúčtování s provinilci a odměnění věrných a mravných. Zázraky díky nimž se lidé cítí být zastřešeni vyšší mocí.

2.1 Diocletianus

Císař Diocletianus byl původem prostý voják z oblasti Dalmácie. Jde bezesporu o jednu z nejvýznamnějších a nejzajímavějších postav pozdního římského císařství. Diocletianus vynikal jako energický a schopný voják a také jako vynikající organizátor. Podle dochovaných pramenů ze 4. století byl Gaius Valerius Aurelianus Diocles vyhlášený za césara v maloasijské Nikomedii 20. listopadu 284. Nový císař se musel hned od počátků své vlády potýkat s nespočtem problémů, které říši na konci 3. století zmítaly. „Soudržnost obrovského území středomořské říše narušovali jednak vnější nepřátelé, tedy vitálně migrující barbarské kmeny, jednak vnitřní nepokoje způsobené dlouhým obdobím politické a vojenské nestability. Rýn a Dunaj pod neustálým tlakem germánských kmenů, v severní Africe útočící berberské kmeny a na východě vzmáhající se perská říše.“¹⁷

Diocletianus si dobře uvědomoval, že tak velký územní celek musí být zásadně reorganizován. Útoky pro rozsáhlost území byly vedeny v různých, vzájemně příliš vzdálených oblastech. Pro jednoho panovníka bylo nemožné v takové situaci činit efektivní protiopatření. Řešením mělo

¹⁵ EUSEBIOS, P. *Církevní dějiny*. 3, 27.

¹⁶ Tamtéž, 3, 1.

¹⁷ BABIC, M. *Od antiky k středověku*. str. 46.

být vytvoření systému tzv. tetrarchie. Rozdělil říši na dvě části, východní a západní. Diocletianus spravoval východ a jím jmenovaný spoluvladař západ. Diocletianus si sám udělil titul Augustus a tento titul propůjčil i svému spoluvladaři Maximianovi. Každý pak ustanovil svého císaře, který měl po augustovi převzít vládu. Pokrevní a společenské svazky byly v této nové struktuře vlády a nástupnictví ignorovány. Hlavní hlediska byly vojenské a organizační dovednosti. Samozřejmě nebylo v praxi možné toto dodržovat, pozdější císaři, resp. Augusti jmenovali na místa císařů, budoucích vládců, obvykle své syny. Tento umělý systém, ač zaručil říši větší flexibilitu při reakcích na nejrůznější problémy, měl mnoho nedostatků, a i proto se udržel „jen“ několik desetiletí, do nástupu Konstantina Velkého. Diocletianův krok nesl prvky koncepčního přístupu k způsobu spoluvládnutí, a i když měl mnoho chyb, princip spoluvládnutí (ne tetrarchie) přetrval až do rozdělení říše v roce 395.¹⁸

Každý z panovníků si také se svým titulem a spravovanou částí říše zvolil vlastní sídelní město. Diocletian zvolil Nikomedii, Maximian Mediolanum (Milán), Konstantinus Chlorus zvolil Trevír a Galerius Sirmium.

Tak začal Řím, stále formálně hlavní město říše, ztrácet své výsadní postavení. Císaři vzhledem k rozdělení sfér působnosti a vlivu museli být také vhodně umístěni v rámci svých „obvodů“. *„Byl stále velkým městem, ale s odchodem dvora přestal být světovým velkoměstem. S Diocletianovým reformním přístupem, byl nucen ustrnout ve svém vývoji.“*¹⁹

Krom mnoha reforem, jmenujme za všechny měnovou, územní a vojenskou, přešel Diocletianus, který stále zůstával i přes systém tetrarchie dominantní osobností vládnoucího kolegia, s další „novinkou“. Přestal udržovat iluzi přežívající republiky, z níž i tak zbývali jen nepatrné zbytky. Ve vystupování a jednání s poddanými začal vystupovat jako *Dominus et deus*, tedy pán a bůh. Císařská propaganda se úporně soustředila na předvádění panovníků občanům jako vítězných, chrabrých a zdatných vůdců. *„Tyto osobnosti, které chránily lid před pohromami ještě horšími, než jaké už zažíval, mu pochopitelně připadaly větší než ostatní lidské bytosti, to se projevovalo i v císařském ceremoniale, který nabyl na velkoleposti, která měla nejblíže k duchu tehdejšího římského rivala a nepřitele – Persie.“*²⁰

Diocletianus změnil mnoho věcí. Reformoval měnu, armádu, byrokratický systém, rozdělil říši. Ustanovil se sám bezmála za boha, a především úplně změnil systém nástupnictví. I když se

¹⁸ Tamtéž, str. 47.

¹⁹ BURIAN, J. *Řím světla a stíny antického velkoměsta*. Praha: Svoboda, 1970. str. 225.

²⁰ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. Praha: BB Art, 1999. ISBN 80-725-7009-9. str. 335.

setkáváme s takovými postupy už dříve, v tomto případě jde o trvalou, zákonem kodifikovanou změnu, která má pro následující vývoj římského impéria zásadní význam.

2.1.1 Diocletianus a křesťané

Diocletianus přistupoval zpočátku ke křesťanům smířlivě a tolerantně. Dlouho toleroval křesťanství ve svém nejbližším okolí, za křesťanky byly pokládány i jeho manželka Prisca a dcera Valeria.²¹

Dokonce se zdálo, že s příchodem tohoto panovníka dojde konečně k snášenlivosti mezi křesťany a pohany, jak píše Eusebios. *„Křesťany dokonce ustanovovali místodržícími v provinciích a z náklonnosti vůči jejich náboženství osvobozovali je od povinnosti obětovat bohům, které znepokojovala jejich svědomí. Tito dovolovali svým dvořanům, jejich ženám, dětem a jejich otrokům svobodně slovem i skutkem vyznávat víru, aniž jim v tom bránili. Byli jim nakloněni více než ostatním služebníkům.“*²²

*„Sem patřil Dorotheus, kterého pro jeho oddanost a velkou víru si více vážili než úředníky a místodržící. Rovněž byli kvůli Božímu slovu velmi váženi Gorgonios a s ním i jiní.“*²³ Dorotheus a Gorgonios byli Diocletianovými komořími.

Avšak od určitého okamžiku svůj, zprvu tolerantní, přístup změnil a stal se urputným pronásledovatelem Kristova učení. Není jasné, kdy došlo ke změně jeho přístupu. Snad jej navedl jeho spoluvladař Galerius, sám velký nepřítel křesťanství, snad začal Diocletianus sám později chápat křesťanskou víru jako podryvače jednoty říše. Jak píše uznávaný odborník, M. Grant: *„Oživování pohanství na státním základě vedlo k pronásledování víry, která se stala jeho hlavním konkurentem - křesťanství. Mimoto tyto oficiální útoky odpovídaly přání značné části veřejnosti. Zároveň s tím, jak se pohanské kultury stále více ztotožňovaly s patriotismem, všeobecná nenávisť k domněle nepatriotickým křesťanům nabyla nových, nebývalých rozměrů.“*²⁴

V náboženských otázkách byl Diocletianus konzervativním věřícím. Nepodléhal novým orientálním kultům (Sol invictus, Mithra). Císař uctíval nejvyšší římské božstvo Jupitera Optima Maxima. Podle dochovaných zákonů se panovník projevil jako politik, který chce zachovat tradiční římské kultury a rázně zasáhnout proti nepřizpůsobivým náboženským spolkům.²⁵

²¹ FRANZEN, A. *Malé dějiny církve*. str. 54.

²² EUSEBIOS, P. *Církevní dějiny*. 7, 1.

²³ Tamtéž, 7, 1.

²⁴ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 336.

²⁵ BABIC, M. *Od antiky k středověku*. str. 53.

V roce 303 dochází k prvnímu velkému pronásledování, které není pouze místní, ale celorepublikánské. „Bylo to devatenáctého roku vlády císaře Diokleciana, když v měsíci dystru, který se u Římanů nazývá března, blízko svátku Utrpení našeho Spasitele byly všude vyvěšeny císařské edikty přikazující rozbořit do základů kostely a svaté knihy hodit do ohně. Dále ti, kteří zaujímali čestná postavení, měli jich ztratit a jejich podřízení úředníci, jestliže trvali na vyznání křesťanské víry, měli ztratit svobodu. To byl obsah prvního ediktu proti nám. Nedlouho na to se objevil jiný výnos, podle kterého všichni představení církvi na všech místech měli být spoutáni a potom obvyklým způsobem přinuceni k obětování bohům.“²⁶

2.2 Konstantinovský obrat

2.2.1 Nástup k moci

Jakmile Diocletianus v roce 305 abdikoval, rozhořel se boj o moc. Systém tetrarchie se zhroutil. Pouhá představa, že by se jedinec měl vzdát moci naprosto dobrovolně ve prospěch někoho jiného, někdy dokonce někoho, kdo ani nebyl z jeho pokrevní linie, byla naprosto neakceptovatelná. Každý získat co nejvíce území a moci pro sebe se pokusil.²⁷

Není jednoduché rekonstruovat události od odstoupení Diocletiana do triumfu Konstantina, který tak opět získal titul jediného absolutního vládce. Budeme-li se držet jen nejstěžejnějších momentů, vypadala by rekonstrukce Konstantinova nástupu na trůn asi takto.

Syn Konstancia Chlora a Heleny se narodil roku 285 v Naissu (Naisos – Nis v Srbsku) a mládí strávil na Dioklecianově dvoře v Nikomedii. I když se očekávalo, že bude jmenován císařem, nestalo se tak a místo něj byl jmenován mladší Galerius; nespokojený Konstantin utekl za otcem do Galie.²⁸

Dočkal se o pět let později. Po smrti otce byl prohlášen v roce 306 na Britských ostrovech v Eboraku vojáky 6. legie Victis císařem. V roce 308 došlo k poradě s Diocletianem v Karnuntě. Na tomto místě byla ustanovena nová tetrarchie, Galerius, Licinius, Maximianus Daia a Constantinus. Realita však byla docela jiná, nakonec v říši vládli 4 oficiální panovníci a tři uzurpátoři. Maximianus v Galii, Maxentius v Itálii a L. Domitianus Alexander v Africe. Uzurpátoři byli postupně eliminováni. Licinius porazil Maximiana Daiu roku 313 a Konstantinus přemohl Galerius v roce 312

²⁶ EUSEBIOS, P. *Církevní dějiny*. 7, 2.

²⁷ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 339.

²⁸ FRANZEN, A. *Malé dějiny církve*. str. 55.

u Mulvijského mostu. Tak se stali rovnocennými partnery oba vládci, Konstantinus na západě a Licinius na východě.²⁹

„V souvislosti s bitvou u Mulvijského mostu se objevuje zajímavost, která z velké míry vystihuje ducha doby. Víra v zázraky byla v pozdní antice běžnou součástí veřejného i soukromého života. Málokdo, ať z kruhu pohanů nebo křesťanů, se odvažoval zpochybňovat nadpřirozená znamení, která se objevovala při významných společenských událostech. Konstantinova doba je mimořádná tím, že se v tomto čase podstatně měnila náboženská politika a s ní i potřeba zdůvodňovat a ospravedlňovat nový náboženský kurs.

Nejslavnějším Konstantinovým zjevením je úkaz, který byl zpozorován r. 312 u Mulvijského mostu. Zachovaly se nám dvě varianty tohoto zázraku. Jedna pochází od Lactantia. Konstantinus měl sen, v němž mu Ježíš rozkázal umístit na štíty vojáků symbol složený ze začátečních písmen jména Christus (Chi-Ró).³⁰

Eusebios zjevení ještě vystupňoval. Znamení viděl nejen Konstantin, ale i celé jeho vojsko. Za jasného dne všichni viděli zvláštní úkaz na obloze. Byl to světelný kříž a pod ním slova: „V tomto znamení zvítězíš.“³¹

„Mezi oběma panovníky trval relativní mír, rušený pouze dočasnými a lokálními konflikty, např. v roce 316 došlo k ozbrojeným nepokojům v Ilyrské provincii, která geograficky sousedila s východní částí říše, ale většina jejich obyvatel hovořila latinsky. Problémy vyvstaly také se jmenováním konzulů, bylo tedy jen otázkou času, kdy se panovníci střetnou v rozhodujícím boji, který rozhodne, kdo se stane jediným pánem římského impéria. Takovým střetem byla občanská válka, která začala bitvou u Adrianopole v r. 324 a skončila bitvou u Chrysopole. Licinius následně kapituloval a usadil se jako soukromá osoba v Nikomedii, o rok později byl však i se všemi příbuznými popraven.³²

2.2.2 Konstantin jako garant křesťanství

Konstantinus byl mnohostranně nadaný, energický muž, bezvýhradně přesvědčený o svém poslání vládnout světu a změnit ho. Pokračoval k Diocletianově reformní snaze, ba ji ještě rozšířil. Zvýšil daně, upevnil byrokracii, stále více připoutával lidi k jejich práci dědičnou povinností. I

²⁹ BABIC, M. *Od antiky k středověku*. str. 71-72.

³⁰ Tamtéž, str. 72.

³¹ Tamtéž, str. 72.

³² BABIC, M. *Od antiky k středověku*. str. 75.

proto úřady, které byly dříve zárukou prestiže a bohatství, se za dominátu a vlády Konstantina stávaly nevýdělečnými, Sysifovým kamenem, který každého stáhl nemilosrdně ke dnu.³³

Konstantin reformoval armádu. Rozdělil ji na dvě části. První byly oddíly, tzv. *limitanei* - pohraniční vojsko. Bylo složené většinou z Germánů anebo špatně ozbrojených rolníků, kteří bojovali jen v době krajní nouze. Naneštěstí tyto nekvalitní síly tvořily ve 4. století až dvě třetiny ozbrojených sil římské říše. Druhou částí byly jednotky, tzv. *comitanenses*. Dnes bychom asi řekli polní vojsko. Tyto nepoměrně lépe ozbrojené jednotky byly umístěny v blízkosti měst a důležitých obchodních a vojensky významných křižovatek. Dokonce i v tomto „elitním“ vojsku sloužilo mnoho germánských a sarmatských vojáků, kteří pobírali štědrý žold, a dokonce se postupem času vypracovali a zastávali nejvyšší vojenské posty. Obě vojska byla rozdělena na pěšáky a jezdce. Jezdci měli výsadní postavení. Ochránci císaře, pretoriánské gardy, byly zrušeny a nahradily je tzv. *schola palatina*, postup mezi tyto jednotky byl určen pěti stům nejlepších jezdců.³⁴

Samozřejmě došlo i na další reformy. Konstantin pokračoval v reformování byrokratického aparátu, provedl také měnovou reformu. Jeho mince se udržely na východě po několik staletí.

I když jsme provedli nástin toho, jak moc se Konstantin snažil zabezpečit a stabilizovat říši, těžiště jeho přínosu pro impérium, tkví v jeho náboženské politice.

Konstantin sám nebyl až do nejpokročilejšího věku křesťanem, ač všestranně podporoval církev. Byla například vydána reforma, jež se týkala osvobození od plateb tributů a pozemkové daně. Dále pak císař zrovnoprávnil biskupy se státními úředníky, což jim dávalo pravomoc propouštět otroky a spravovat soud, jenž mohl s plnou platností rozhodovat i o světských záležitostech a proti jehož rozhodnutí se nebylo možné odvolat.³⁵ Mezi další změny, jež zlepšovaly postavení křesťanstva, patří rozhodně rozhodnutí z roku 319, jež zbavilo klérus státních a městských povinností, mezi něž bylo počítáno vymáhání daní po městských obyvatelích a zodpovědnost za pravidelné zásobování.³⁶

Prospěšným by se dalo označit i zrušení gladiátorských her a zákaz trestů smrti ukřižováním, jež Ammianus datuje do roku 320.³⁷ Další výraznou změnou je ustanovení nedělního klidu z roku 321, což by se zprvu mohlo zdát jako reforma přímo šitá na míru křesťanům, kteří ten den

³³ GRANT, M. *Dějiny antického Říma*. str. 340.

³⁴ BABIC, M. *Od antiky k středověku*. str. 84-85.

³⁵ CLAUSS, M. *Konstantin Velký: Římský císař mezi křesťanstvím a pohanstvím*. Praha: Vyšehrad, 2005. ISBN: 80-7021-734-0. str. 81.

³⁶ Tamtéž, str. 81.

³⁷ MARCELLINUS, A. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*. Praha: Arista: Baset, 2002. ISBN 80-86410-26-9. str. 27.

konají své bohoslužby. Ovšem Konstantin tento den stanovil svátkem především pro soudce, městské obyvatelstvo a různé živnostníky.³⁸ Volno mělo zřejmě sloužit k odpočinku, který v následujících dnech zvyšoval kvalitu práce, a ke kultickým rituálům a modlitbám ve všech kultech, jež měly přinést blahu císaři a říši. V témže roce, kdy byla ustanovena neděle státním svátkem, přišla pro křesťany další přínosná změna, již byl výnos povolující církvi přijímat dědictví.³⁹

Za Konstantinovy vlády nepatřila církev k žádným hybným silám ve společnosti, tedy alespoň zatím. I když byl počet vyznavačů stále zanedbatelný, máme jisté indicie, které napovídají jejímu budoucímu rozvoji. Eusebios píše, i když musíme brát v úvahu silně prokřesťanský charakter jeho díla, „...*kdo by mohl vylicít nespočetné zástupy, které přijaly Kristovu víru, množství těch, kteří se účastnili bohoslužebných shromáždění, a rostoucí počet Božích domů? Již nestačily staré budovy a ve všech městech musily být stavěny zcela nové rozlehlé kostely.*“⁴⁰

P. Oliva a J. Burian považují křesťanství na počátku Konstantinovy vlády za podstatný společenský element. „...*vyznavací křesťanství představovali na počátku 4. stol. vlivnou vnitropolitickou moc, kterou se římský stát musel snažit získat na svou stranu.*“⁴¹

Přelomovým okamžikem pro přijetí víry, nebo alespoň respektování víry, byla pro Konstantina bitva u Mulvijského mostu. Otázkou zůstává, do jaké míry říkají prameny psané předními křesťanskými historiky pravdu.

Tento způsob Konstantinova obrácení se mnohdy považoval za ryze politický manévr, ježmuž vůbec neodpovídala vnitřní změna smýšlení. Jako důkaz se uvádělo, že za celou dobu své vlády nevystoupil proti pohanství a sám přijal křest až na smrtelné posteli. „*Dnešní bádání však hodnotí císařovu změnu mnohem pozitivněji. Událostem roku 312 sice nepřipisuje absolutní důležitost, přece však v nich vidí skutečný, opravdový vnitřní obrat v Konstantinově životě. Poukazuje se např. na to, že Konstantin byl na přijetí křesťanství již dávno připraven jako stoupenec monoteistického kultu boha Slunce; ve svém vítězství viděl především potvrzení správnosti svého příklonu k monoteismu, jehož nejčistší formou se mu jevílo křesťanství.*“⁴²

Konstantin, ač prosazoval křesťanství, politicky zcela neupustil od pohanství, ani k tomu nenutil druhé. I když bylo patrné, komu císař straní, nelze říct, že by došlo k absolutnímu nábožen-

³⁸ ADAM, A. *Liturgický rok*. Praha: Vyšehrad, 1994. ISBN: 80-7021-269-1. str. 51.

³⁹ ČEŠKA, J. *Zánik antického světa*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-702-1386-8. str. 66.

⁴⁰ EUSEBIOS, P. *Církevní dějiny*. 8, 1.

⁴¹ BURIAN, J., OLIVA, P. *Civilizace starověkého středomoří*. str. 491.

⁴² FRANZEN, A. *Malé dějiny církve*. str. 56-57.

skému přerodu. Nelze předpokládat, že se pohled změnil o 180 stupňů během vlády jediného panovníka.

Někteří dokonce tvrdí, že Konstantin nenašel žádného boha, který by mu odpustil zavraždění manželky a syna než Ježíše Krista. Vybral si proto křesťanství. Tento přístup je již dnes překonán a není považován za správný.⁴³

Pokud přijmeme, že Konstantin přistoupil ke křesťanství z hlediska jeho budoucí prospěšnosti pro jednotu impéria a předvídal jeho budoucí vše spojující charakter, musíme tomuto panovníkovi přiznat neuvěřitelný cit a dokonale pragmatický přístup. Zřejmě to ale nebylo jen pragmatické cítění, spíše došlo ke spojení mnoha faktorů, které měly za následek celospolečenskou náboženskou proměnu. Zajímavé je, že již o téměř deset let dříve došlo k náboženské proměně v Arménii, která byla v roce 305 prvním státem, povyšujícím křesťanskou víru na státem uznávanou a podporovanou ideologii.⁴⁴

Konstantinovo rozhodnutí ovlivnilo následující vývoj nejen v Evropě na mnoho následujících staletí. „*Zemřel o svatodušních svátcích r. 337. Krátce předtím ho pokřtil ariánský biskup Eusebios z Nikomedie; od té chvíle už nechtěl obléknout císařský purpur a zemřel v bílém šatu novokřtěnců. Na východě ho ctí jako světce, jako „rovného apoštolům“ a jako „třináctého“ apoštola.*“⁴⁵

⁴³ BURIAN, J. *Římské impérium: vrchol a proměny antické civilizace*. str. 158-159.

⁴⁴ BURIAN, J., OLIVA, P. *Civilizace starověkého středomoří*. str. 491.

⁴⁵ FRANZEN, A. *Malé dějiny církve*. str. 57.

3 Fenomén pronásledování

Pro pochopení tohoto problému musíme vycházet z toho, že křesťané nikdy nestáli proti římské světské moci. Dokonale tento postoj demonstruje apoštol Pavel ve svém listě Římanům.

„Každý ať se podřizuje vládní moci, neboť není moci, leč od Boha. Ty, které jsou zřízeny od boha, takže ten, kdo se staví proti vládnoucí moci, vzpírá se božimu řádu. Kdo se takto vzpírá, přivolá na sebe soud. Vládcové nejsou přece hrozbou tomu, kdo jedná dobře, nýbrž tomu, kdo jedná zle.“⁴⁶

V požadavcích římské pohanské společnosti nalezneme meze, které se nikdy nepodařilo překročit. Státní moc totiž vyžadovala, aby se nová víra podřídila kultu, který se začal formovat společně s tím, jak se po pádu republiky měnil celý systém vládnutí. S nástupem císařů, kteří ve svých rukách koncentrovali fakticky veškerou moc, docházelo k tomu, že tito absolutní suveréni potřebovali zaštitit svou moc. To činili tak, že se prohlásili za „vyvolené bohy“. Začal vznikat císařský kult a státní moc požadovala, aby veškerá vyznání, která se objevila uvnitř hranic impéria, uznala nejvyšší autoritu kultu císaře, což vzhledem k zásadám křesťanství nebylo možné.

Křesťané, kteří z principu odmítali na těchto náboženský pragmatismus přistoupit, se tak pasovali do role společenských vyděděnců a vysloužili si nálepku „ateistů“, neboli těch, kdo neuznávají oficiální božstva.⁴⁷

„Zapřít Krista pod jakýmkoli nátlakem znamenalo pro křesťana stát se kořistí d'ábla a jeho nástrojů v lidské podobě a ztratit možnost vstoupit po smrti do nebeského království.“⁴⁸ „Mučednická smrt není prezentována jen jako oběť Bohu, ale zároveň jako vítězství v transcendentním zápase s věčným protivníkem, d'áblem. Pronásledovatelé hrají v tomto konfliktu jen roli pouhých statistiků, jejichž prostřednictvím se d'ábel snaží zlomit víru křesťanů a získat nad nimi vládu. Mučedník, jenž odmítne obětovat pohanským bohům a zaplatí za to svým životem, však oslabuje jeho moc a přispívá svým dílem k jeho konečné porážce.“⁴⁹

⁴⁶ PAVEL Z TARSA. *List Římanům. 13, 1.* in: BURIAN, J. *Římské impérium: vrchol a proměny antické civilizace.* str. 158-159.

⁴⁷ ŠUBRT, J. *Sanguis martyrum, semen christianorum: Idea Mučednictví v rané církvi.* in: KITZLER, P. *Příběhy raně křesťanských mučedníků I.* str. 20.

⁴⁸ BURIAN, J. *Římské impérium vrchol a proměny antické civilizace.* str. 159.

⁴⁹ ŠUBRT, J. *Sanguis martyrum, semen christianorum: Idea Mučednictví v rané církvi.* in: KITZLER, P. *Příběhy raně křesťanských mučedníků I.* str. 36.

Římané nebyli jednostranně zaujatí vůči křesťanům, alespoň ne všichni. Vychází to ze samotného uvažování, kterým se Římané prezentují po celou svou historii. Byly to především pragmatici, kteří byli schopni učinit vše, aby jejich říše prosperovala.

„I racionálně uvažující antičtí intelektuálové, kteří se k tradičnímu polyteistickému náboženství stavěli značně skepticky, jako například Cicero, však uznávali nutnost zachovat zvyky předků (mos maiorum) a ctít oficiální božstva. Zavržení prastarých, byť často formálních náboženských zvyklostí by totiž podle jejich mínění nevedlo k ničemu jinému než k relativizaci hodnot, na nichž společnost stála, a k všeobecnému morálnímu rozkladu.“⁵⁰

Agresi císařů vůči novému učení musíme chápat spíš jako pokus udržet říši jednotnou a konsolidovanou. Vládcí si mnohdy mysleli, že právě rozkol mezi křesťanstvím a pohanstvím zapříčiní rozpad impéria. Jakmile nabyli přesvědčení, že opačný postup jim zajistí kýženou jednotu, neváhali a učinili z Kristových služebníků státem uznávané učení. Jakmile císaři sami projevíli osobní sympatie a pro novou víru, nechali se pokřtít apod., nic nestálo v cestě tomu, aby došlo k definitivnímu náboženskému přerodu římské říše.

Během samotného pronásledování, kdy mohli být křesťané hnáni před soud jen pro své vyznání, se soudci i žalobci postižených všemožně snažili donutit souzené, aby se zřekli své víry. Obvykle nejprve přicházelo takovéto přesvědčování „po dobrém“, po neúspěchu však často následovalo mučení, které mělo střídavé úspěchy.

Eusebios popisuje, jak někteří křesťané, zejména ti, vůči nimž postupovala státní moc nejtvrději, představitelé církevních obcí, spatřovali v konfliktu s úřady nejsnazší cestu, jak být příkladem svým chráněncům. Věřili, že mohou tak nejlépe splnit své poslání a nejlépe sloužit Kristu, proto bez odporu odcházeli se svými trýzniteli, dobrovolně se nechávali přibít na kříž.⁵¹

„Těším se na šelmy pro mě přichystané a přál bych si, aby vůči mně neváhaly. Sám jim domluvím, aby mne rychle sežraly a neotálely jako s některými, kterých se ani nedotkly. A kdyby se jim nechtělo, přinutím je. Mějte ke mně ohled, sám vím, co mi prospívá. Právě začínám být mučedníkem.“⁵²

⁵⁰ ŠUBRT, J. *Sanguis martyrum, semen christianorum: Idea Mučednictví v rané církvi*. in: KITZLER, P. Příběhy raně křesťanských mučedníků I. str. 16.

⁵¹ EUSEBIOS, P. *Církevní dějiny*. 7, 9.

⁵² IGNATIOS Z ANTIOCHIE. *Ad Rom.* 5,2-3. in: DRÁPAL, D., SOKOL, J., VARCL, L. *Spisy apoštolských otců*. Praha: Kalich, 2004. ISBN 80-7017-003-4. str. 130.

Na zápal křesťanů pro víru poukazuje i císař Marcus Antonius ve svém listě asijské provincii. „*Vždyť bohům daleko více než vám záleží na tom, aby byli potrestáni ti, kteří jim odpírají posvátnou úctu. Když je obviňujete z bezbožnosti a zastrášujete je, posilujete v nich jejich víru. Jsou-li obžalováni, možno jim dovolit, aby ukázali, že dávají přednost zemřít pro svého Boha než před životem. Proto vycházejí také jako vítězi, když raději obětují svůj život, než aby se dali pohnout udělat to, co se od nich žádá.*“⁵³

Podle Eusebia čím agresivněji pohané postupovali, tím více paradoxně křesťanské obce rostly.⁵⁴

Tyto zprávy nám zanechává církevní historik a propagátor křesťanství. Jaká byla ovšem realita? Skutečně byli čelní představitelé nové víry tak nebojácní. Skutečně byl některý dohlížející voják natolik zasažen vystupováním odsouzence, že přehodnotil veškeré své náboženské postoje a pak se i přes to, co viděl, že jej čeká, přihlásil veřejně, jako uctíváč Krista?

Zprávy antických autorů dosvědčují, že existovalo mnoho případů skutečných mučedníků, kteří toužili přijmout z rukou římských úředníků rozsudek smrti a s ním spojený věnec vítězství. Církev na jedné straně mučednictví podporovala (Tertulianus, Origenes), na druhé straně ovšem se někteří církevní otcové vyjadřují k této problematice značně rezervovaně. Klement Alexandrijský kupříkladu na jedné straně kritizuje gnostiky a jejich odmítavý postoj k martyrii, na druhé straně však sám relativizuje jeho význam tím, že dává přednost jiným, méně teatrálním způsobům, jak dosáhnout individuální spásy. Mučednická smrt je podle něj určena jen vyvoleným a věřící se pro ni nemůže rozhodnout sám o své vůli, nýbrž musí počkat na Boží pokyn v podobě znamení. Pokud se někdo vydá dobrovolně do rukou úřadů, rovná se tento akt nikoli mučednictví, nýbrž obyčejné sebevraždě. Podobný názor zastávali např. Lactatius, Cyprianus či Petr z Alexandrie.⁵⁵

3.1 Císař Caligula (27-41 n. l.)

Za vlády císaře Caliguly došlo k velkému pogromu, který byl namířen proti židovskému obyvatelstvu. To se bouřilo, neboť Caligula sám sebe povyšoval na boha, což by nebylo ničím tak neobvyklým, ale on tak činil otevřeně a veřejně. Židé se střetli s Řeky, představiteli helénismu, což vyústilo v krvavý konflikt.⁵⁶ Vládě Caliguly se také připisuje mučednická smrt jednoho z prvních mučedníků, Štěpána. Ten byl odsouzen židovskou Veleradou k smrti ukamenováním. Jeho skupina,

⁵³ EUSEBIOS, P. *Církevní dějiny*. 4, 19.

⁵⁴ Tamtéž, 4, 1.

⁵⁵ ŠUBRT, J. *Sanguis martyrum, semen christianorum: Idea Mučednictví v rané církvi*. in: KITZLER, P. Příběhy raně křesťanských mučedníků I. str. 38.

⁵⁶ GRANT, M. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* Praha: BB art, 2010. ISBN 978-80-7381-771-8. str. 46.

známá jako skupina sedmi diákonů směřovala k separaci od židovství, čímž se stávala nebezpečnou.⁵⁷

3.2 Císař Nero (54-68) a požár Říma

Císař Nero nechal zapálit Řím 19. července 64 n. l. Údajně toužil po tom vidět Řím v plamenech, tak jak hořela maloasijská Trója v legendární Iliadě. Také chtěl přestavět velkou část města a učinit z něj město větší a velkolepější. Aby odvrátil podezření od sebe, označil za viníky křesťany. Křesťané byli upalováni, protože římské právo předepisovalo upálení jako trest za zhářství.⁵⁸

O požáru a počínání císaře nám nechává zprávu Tacitus: „*Aby potlačil tu pověst, nastrčil Nero jako viníky a potrestal nejvybranějšími tresty ty, jež lid pro neřestný život nenáviděl a nazýval Christiani. Původce toho jména Kristus byl za vlády Tiberiovy prokurátorem Pontiem Pilátem popraven. Tato zhoubná pověra byla sice prozatím utlumena, ale znovu propukla nejen v Judeji, kolébce toho zla, nýbrž i v Římě, kde se všechny ohavnosti nebo hanebnosti soustřeďují a nalézají hojně ctitelů. Byli tedy pochytáni nejdříve ti, kteří se přiznávali, později však na jejich udání bylo jich převeliké množství usvědčeno, ne tak ze zločinu zhářství, jako spíše z nenávisti k lidskému pokolení. A ještě když umírali, tropili si z nich posměch tak, že jsou pokryti kožemi divokých zvířat, byli rváni od psů a tak hynuli, nebo byli přibiti na kříže nebo určeni plamenům, a když se setmělo, pálení k nočnímu osvětlení.*“⁵⁹

Za vlády císaře Nerona byli umučeni dva nejvýznamnější apoštolové Petr a Pavel. Petr, který třikrát zapřel Krista, a přesto se stal prvním z apoštolů. Poté mu byl přičítán pravý význam jeho jména, Petr, což znamená skála. Byl ukřižován v Římě hlavou dolů a pohřben na Vatikánském pahorku.⁶⁰

Pavel, původním jménem Saul, byl oddaným farizejem, byl také přítomen mučednické smrti Štěpána a Veleradou zplnomocněn k pronásledování křesťanů, podle bible se mu na cestě do Damašku zjevil Ježíš, načež Saul konvertoval ke křesťanství. Přijal jméno Pavel, znamenající malý, a když poznal, že kázání u Židů nepřináší žádné výsledky, vydal se na misijní cesty a začal kázat i pohanům. Založil mnoho křesťanských obcí (Filipy, Ikonium, Lystra, Derbe, atd.). V roce 56 n. l.

⁵⁷ BIRNSTEIN, U. a kol. *Kronika křesťanství*. Praha: Fortuna Print, 1998. ISBN 80-86144-23-2. str. 20.

⁵⁸ TACITUS, P. C. *Letopisy*. str. 44.

⁵⁹ Tamtéž, str. 44.

⁶⁰ BIRNSTEIN, U. *Kronika Křesťanství*. str. 20.

byl zatčen v Jeruzalémě a mezi léty 58-60 byl převezen do Říma, kde byl roku 62 sťat mečem u Ostijské cesty.⁶¹

Eusebios říká o smrti Petra a Pavla toho: „*Vždyť každý, kdo jej zná, musí vědět, že Nero odsoudil i to, co bylo velmi dobré.*“⁶² Tento Nero běsnil i proti apoštolům a stal se prvním z nepřátel Boha. Je totiž sděleno, že za něho byl v Římě sťat Pavel a Petr ukřižován. Potvrzuje to i nápis se jmény Petra a Pavla, který je až do dneška zachován na tamním pohřebišti. Potvrzuje to i neméně hodnověrný muž jménem Gaius, který žil v době římského biskupa Zefyrina. Ten říká ve svém Dialogu s Proclm, jedním z představených katafrygické sekty, o místu, kde odpočívají svatá těla uvedených apoštolů: „*Mohu ukázat vítězné znamení apoštolů. Chceš-li jít na Vatikán nebo do Ostie, najdeš vítězná znamení těch, kteří založili tuto církev.*“⁶³ Že oba zemřeli ve stejné době mučednickou smrtí, dosvědčuje korintský biskup Dionysios, když ve svém listě Římanům píše toto: „*To vám důtklivě připomíná, že Petrem a Pavlem v Římě a Korintě zaseté semeno je spolu navzájem pevně spojeno.*“⁶⁴

Následující císaři nebyli ani zdaleka tak důslední a krutí jako Nero. Na císařském trůně se jich vystříдалo hned několik, v roce 69 to byli Galba, Otho a Vittelius.

3.3 Vespasianus (69-79) a Domitian (81-96), Nerva (96-98)

Tito císařové se vyznačovali spíše zdrženlivým přístupem ke křesťanství. Za jejich vlády došlo k mnoha vnějším i vnitřním konfliktům, a snad i proto nevěnovali pronásledování křesťanů tolik pozornosti jako císař Nero. Avšak v případě Domitiana nám Eusebios zanechává znepokojující svědectví: „*Domitian byl krutý. Velký počet šlechtických a vážených dal usmrtit bez soudního rozsudku a bezpočet jiných osvícených mužů potrestal vypovězením ze země a ztrátou majetku. Stal se konečně i Neronovým nástupcem v boji proti Bohu. Byl druhým, který podnítil pronásledování proti nám, ač jeho otec Vespasian se k nám nechoval nepřátelsky.*“⁶⁵

3.4 Traianus (98-117)

Za Traiana byli taktéž pronásledováni křesťané, dochovala se korespondence, která to dosvědčuje. Plinius Mladší se obrací na císaře Traiána s tím, jak má postupovat proti křesťanům. Traianus odpovídá, že Kristovi učedníci nemají být cíleně pronásledováni, také nemá být brán zřetel na anonymní udání, ovšem dodává, že pokud je někdo usvědčen z toho, že je křesťan na kon-

⁶¹ BIRSTEIN, U. *Kronika Křesťanství*. str. 25.

⁶² TERTULLIANUS. *Apologeticum*. 5, 5. in: EUSEBIOS, P. *Církevní dějiny*. 2, 28.

⁶³ EUSEBIOS, P. *Církevní dějiny*. 2, 28.

⁶⁴ Tamtéž, 2, 28.

⁶⁵ Tamtéž, 2, 17.

krétním podkladě a pokud odmítne obětovat římským pohanským bohům, má být potrestán. Pokud obětuje, má být okamžitě omilostněn.⁶⁶

Jak již bylo v práci řečeno, platnost této vyhlášky nesmíme přeceňovat, platila pravděpodobně pouze pro oblast spravovanou Pliniem. Pokud se ostatní místodržící aktivně neangažovali tak jako on, mohli v zásadě rozhodovat do značné míry samostatně a vynášet subjektivní soudy o tom, jak proti křesťanům postupovat. Byli tací, kteří jim pomáhali, ale také ti, kteří proti nim postupovali velmi radikálně.⁶⁷

Za vlády císaře Traiana byl umučen jeden z nejznámějších křesťanských mučedníků, Ignatios z Antiochie. Podle Eusebia zemřel v jedenáctém roce Traianovy vlády, tedy v roce 109. Byl roztrhán šelmami a naplnil svou touhu napodobit Krista a zemřít jako mučedník.⁶⁸

3.5 Antonius Pius (138-161)

Antonius Pius povolil židům obřizku, ale nedovolili jim přijímat zpět konvertiti, čímž oslabil židovskou diasporu oproti rozrůstajícímu se křesťanství.⁶⁹ Za vlády tohoto císaře nastoupil Řím dočasně na cestu prosperity a zažil krátké mírové, stabilní období. K agresí docházelo spíše ze strany židů než římských občanů.

Za vlády Antonia Pia byl umučen, přesněji upálen, biskup Polykarp ze Smyrny. Ten, který byl posluchačem apoštolů. Upálení je opředen mnoha legendami a polopravdami. Například, že Polykarpa se nedotkl oheň, který mu měl strávit tělo, tak musel být probodnut konfektorem.

Polykarp se nejprve skrýval, ale poté měl vidění, že má být upálen, tak se dobrovolně vydal do rukou římských vojáků, kteří jej objevili na jednom statku. Podle dopisu křesťanské obce ve Smyrně byl Polykarpos haněn hlavně židy, kteří vyzívali, aby byl usmrčen. Nakonec se tak stalo, poté byly Polykarpovy kosti vyhrabány jeho učedníky a řádně pohřbeny. Přibližná datace smrti tohoto svěťce se odhaduje někdy mezi léty 156-161.⁷⁰

Samozřejmě k informacím, které nám zpráva poskytuje, musíme přistupovat značně kriticky. List je sestaven tak, aby odpovídal standardnímu martyrologickému textu. Na něm mohla církev stavět a díky němu získat další oddané posluchače.

⁶⁶ GRANT, M. *Římští císařové, Životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. až 476 po Kr.* str. 89.

⁶⁷ ŠUBRT, J. *Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi.* in: KITZLER, P. Příběhy raně křesťanských mučedníků I. str. 23.

⁶⁸ EUSEBIOS, P. *Církevní dějiny.* 3, 37.

⁶⁹ GRANT, M. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* str. 103.

⁷⁰ KITZLER, P. *Příběhy raně křesťanských mučedníků I.* str. 63-72.

3.6 Comodus (180-192)

Comodus se inspiroval Herkulem, používal tituly neporazitelný a přemožitel, které odkazuje právě k Herkulovi a Alexandrovi Makedonském. Olympští bohové jsou vnímáni jako komponenty jednoho božského celku. Společnost pomalu začala vnímat, že tradiční polyteismus se stává překonanou veličinou. Římští občané se začali orientovat na císaře jako boha a jedinou rozhodující sílu jejich pozemských životů, samozřejmě vyjma křesťany.⁷¹

V období Comodovy vlády byl popraven Apollonios. Eusebios píše: „*Zde Apollonios přede všemi duchaplnou řečí obhajoval svou víru. Nakonec byl z rozhodnutí senátu s'at. Existoval totiž u nich starý zákon, že křesťané, kteří jednou byli postaveni před soud, nesmějí být osvobozeni, když nezměnili svůj názor.*“⁷²

O období vlády císaře Comoda se zmiňuje Eusebios: „*V této době za vlády Comoda byly naše poměry klidnější. Nad křesťanskými obcemi po celém světě se s Boží milostí rozprostřel mír. Spásu přinášející Slovo zatím přivádělo neobyčejně mnoho duší ke zbožné úctě Boha, který vládne nad celým světem. Ano, mnozí z těch, kteří v Římě vynikali bohatstvím i původem s celými svými rodinami i příslušníky svých domů nastoupili cestu spásy.*“⁷³

3.7 Decius (249-251)

Decius převzal říši na pokraji rozpadu, musel ji bránit proti vnitřním i vnějším nepřátelům. Chtěl sjednotit říši nábožensky a nařídil celoplošně děkovnou oběť za blaho císaře (supplicatio). Byly ustanoveny zvláštní komise, tzv. kuriály, které měly vydávat, tzv. libelli, tedy potvrzení o tom, že byla vykonána oběť. Tresty za odmítnutí byly různé: konfiskace majetku, vyhnanství, mučení, smrt.⁷⁴

Rapidně vzrostl počet mučedníků a členská základna byla decimována, i když existovaly způsoby, jak se oběti vyhnout. Na druhé straně se začal měnit poměr pohanské společnosti a křesťanů. Většina pohanů se k pronásledování stavěla buď indiferentně, nebo dokonce s postiženými sympatizovala a pomáhala jim ukrýt se před úřady.⁷⁵

⁷¹ GRANT, M. *Římští císařové: Životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* str. 63.

⁷² EUSEBIOS, P. *Církevní dějiny*. 5, 23.

⁷³ Tamtéž, 5, 23.

⁷⁴ ŠUBRT, J. *Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi*. in: KITZLER, P. *Příběhy raně křesťanských mučedníků I.* str. 26.

⁷⁵ ŠUBRT, J. *Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi*. in: KITZLER, P. *Příběhy raně křesťanských mučedníků I.* str. 27.

Decius poprvé upustil od tradiční praxe *conquirendi non sunt*, tedy už se nečekalo na reakce zdola, ale impuls k perzekucím vycházel od samotného císaře.⁷⁶

Křesťané mohli obětovat a stát se odpadlíky, tzv. *lapsi*. Mohli podplatit úředníky, získat potvrzení a zůstat věrni, ale i tak byli v očích tehdejších nejvyšších církevních hodnostářů do určité míry vinní. Každý, kdo se nebál přiznat své přesvědčení, ale nebyl za to usmrcen, byl označován jako *confessores* – vyznavač. Nemajetní se skryli na venkov, kde byla aktivita byrokratického aparátu značně problematická.⁷⁷

3.8 Valerian (253-260)

Valerian a Gallienus, Deciovi nástupci, pokračovali v pronásledování křesťanů. Valerian vydal dva edikty namířené proti vyššímu kléru.⁷⁸ První roku 257 nařizoval obětovat bohům pro vyšší duchovní, nezakazoval víru v soukromí. Druhý, vydaný roku 258, nakazoval pro křesťany nemilosrdně trest smrti. Tak byl usmrcen například Cypriánus, biskup z Kartága či papež Sixtus II. Cyprián se tak stal prvním biskupem z afrického kontinentu, který získal mučednickou korunu.⁷⁹ Po Valeriánově zajetí na tažení proti Persii v roce 260 dochází k uvolnění. Syn Gallienus již není natolik důsledný, dokonce vrátí církvi zabavený majetek. Následující roky lze považovat za relativně klidné.⁸⁰

3.9 Fenomén pronásledování – pohanské obyvatelstvo

Na chvíli opusťme nejvyšší kruhy a podívejme se na to, jak na novou víru nahlížela široká veřejnost. Jedni se chtěli ke křesťanům přidat, nejčastěji uchvázeni vidinou lepšího života po smrti. Další, zejména ti bohatí se svými bohy a bůžky, se chtěli osvěžit a poznat nejvýznamnější šířitele toho nového zvláštního učení. Avšak ostatní, a těch byla většina, odsuzovali křesťany jako bezbožníky, pomatence, netolerantní namyšlené „zabedněnce“. Křesťané, na rozdíl od pohanů, nesnesli vedle sebe jiné náboženství než své vlastní, což působilo ve všeobecně tolerantním světě značné problémy.

„Nejprve je napadla lůza, která křičela, bila je, vláčela sem a tam, drancovala, kamenovala, zkrátka všechno, co dělá básníci dav vůči veřejným i osobním nepřátelům. Pak byli válečnými tribuny a městskými úřady přivedeni na náměstí, v přítomnosti davu vyslýcháni.“⁸¹ Jednou

⁷⁶ Tamtéž, str. 26.

⁷⁷ Tamtéž, str. 28.

⁷⁸ Tamtéž, str. 27.

⁷⁹ KITZLER, P. *Příběhy ranně křesťanských mučedníků I.* str. 256.

⁸⁰ ŠUBRT, J. *Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi.* in: KITZLER, P. *Příběhy raně křesťanských mučedníků I.* str. 27.

⁸¹ EUSEBIOS, P. *Církevní dějiny.* 5, 2.

z hlavních příčin, které stály za tím, že římské obyvatelstvo tak vehementně odsuzovalo Kristovi služebníky, byla obyčejná pomluva. Jako důkaz pro toto tvrzení poslouží křesťanský list *Dialog Octavianus* od Matka Minucia Felika z druhého století našeho letopočtu. Jde o smyšlený rozhovor, který spolu vedli Octavianus a pohan Caecilius. Po jeho absolvování se Caecilius odvrací od náboženství svých předků, je samozřejmé, že toto dílo je manifestací a propagací křesťanství, přesto v něm můžeme najít zajímavé pasáže svědčící o pomluvách, které se o nové víře šířily. Před svým obrácením na víru však Caecilius zahrnul křesťany těžkými, zřejmě běžně rozšířenými obviněními. Podle něj jsou křesťané „lidé“, kteří „*sehнали dohromady nevědomce z nejhorší lidské spodiny a lehkověrné ženy, slabostí svého pohlaví k bludu náchylné, a zřizují bohaprázdné spiklenecké sdružení chátřy, jež se za nočních shromáždění, slavnostních postů a kanibalských hodů sbratřuje nikoli k nějakému posvátnému obřadu, nýbrž k zločinu, ten pronárod v úkrytech žijící a světla se štítící, na veřejnosti němý, ale ve svých koutech tuze řečný! Houfem také mezi sebou provozují cosi jako kult rozkoše a nazývají se bez rozdílu bratřími a sestrami, aby se dokonce z jejich obyčejného smilstva s přijetím těch posvátných jmen stalo krvesmilstvo...A nemajíce dosti na té šílené domněnce, přitakávají a připojují k tomu ještě babské povídačky, říkají, že prý po smrti, když se proměnili v prach a popel, znovu povstávají k životu a s neuvěřitelnou sebedůvěrou věří navzajem svým lžím.*“⁸²

I když tato obžaloba je smyšlená, přispěla, jako mnohé jiné, k tomu, aby se širší společenské vrstvy dívaly na křesťany jako na podivíny a pro jejich odmítavý postoj k císaři jako na *nepřátele státu (hostis publicus)*.⁸³

Podivná uzavřenost této náboženské sekty a hrůzostrašné pověsti o jejich tajemných obřadech vzbuzovaly nenávisť ostatních obyvatel, kteří se často obraceli na místní úřady a dožadovali se potrestání těchto podezřelých individuí.⁸⁴

„*Tyto pomluvy z části čerpaly z arzenálu antického antisemitismu. Na křesťany bylo například přeneseno nařčení z uctívání oslí hlavy. Z části zřejmě vznikly z nepochopení a překroucení křesťanských liturgických praktik. Zprávy o údajném kanibalismu mohly mít svůj racionální základ v mylné interpretaci svátosti eucharistie, představy o kolektivních orgiích zase pravděpodobně vycházely z křesťanské praxe společných večerních bohoslužeb, jichž se účastnili muži i ženy.*“⁸⁵

⁸² FELIK, M. M. *Dialog Octavianus*. in: BURIAN, J. Římské impérium vrchol a proměny antické civilizace. str. 159.

⁸³ BURIAN, J. *Římské impérium vrchol a proměny antické civilizace*. str. 160.

⁸⁴ ŠUBRT, J. *Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi*. in: KITZLER, P. Příběhy raně křesťanských mučedníků I. str. 16.

⁸⁵ Tamtéž, str. 19.

Císař Hadrianus na popud Serenia Gratiana vydal přípis, jimž se zakazuje pronásledovat křesťany bez soudního výslechu. Jde o jeden z důkazů, že obyčejná pomluva byla často důvodem k odsouzení. „*Od tvého předchůdce Serenia Graniana jsem obdržel dopis. Nepovažuji za dobré připustit bez přísného vyšetření věci, aby tito lidé byli znepokojováni a udavačům byla dávana možnost jednat špatně. Jestliže tedy obyvatelé provincie by mohli v takové obžalobě proti křesťanům uvést, co by křesťané i před soudem mohli potvrdit, sud' je podle toho. Neužívej však donucování ani nedávej na pokřik žalobců. Mnohem důstojnější je prošetřit, zda žaloba je odůvodněná. Jestliže je někdo obžaluje a dokáže jim, že udělali něco proti zákonu, vynes rozsudek podle velikosti provinění. Kdyby se však žaloba zakládala na pouhé pomluvě, ať, při Herkulovi, je potrestán žalobce podle velikosti falešného udání.*“⁸⁶

„*V praxi však záleželo především na jednotlivých správcích provincií, jakým způsobem budou císařská nařízení uvedena v život. Císařské reskripty vytyčovaly jen obecné mantinely, které nebyly všeobecně závazné, prokonzulové, kteří si je nevyžádali, o nich nemuseli být informováni. Při volbě prostředků, kterými udržet klid a pořádek (pax et quies) na svěřeném území, měli tedy reprezentanti římské moci relativně volnou ruku.*“⁸⁷

Tertulianus zmiňuje správce Cincia Severa, jenž údajně radil obviněným křesťanům, jak mají vypovídat, aby byli osvobozeni. Také prokonzula Pudenta, jenž měl přímo před zraky jakéhosi obviněného křesťana roztrhat udání, které přišlo, a propustit jinověrce bez trestu.⁸⁸

Šlo spíše o výjimky. Většina prokonzulů musela respektovat veřejné mínění, které bývalo v drtivé většině případů ke křesťanům nepřátelské. Správci nemohli riskovat otevřené nepokoje, kdyby došlo k pogromům proti křesťanům, jako například v Lugdunu a Vienně v roce 177.

Většina pohanů velebila své vládce za to, že postupovali tvrdě proti jinověrcům. Ač někteří císaři nestáli vyloženě proti křesťanství, museli často naslouchat lidu a samozřejmě jít vstříc všeobecnému mínění a názoru, že křesťané jsou cosi cizorodého v nábožensky jednotném pohanském státu.

⁸⁶ EUSEBIOS, P. *Církevní dějiny*. 4, 13.

⁸⁷ ŠUBRT, J. *Sanguis martyrum, semen Christianorum: idea mučednictví v rané církvi*. in: KITZLER, P. Příběhy raně křesťanským mučedníků I. str. 23.

⁸⁸ Tamtéž, str. 24.

4 Nevyhnutelný přerod v náboženské politice římské říše

Křesťané trpěli při lokálních pogromech. Bylo na ně nahlíženo s notnou dávkou despektu a dokonce pohrdání ze strany veřejnosti, přesto si dokázali postupem času získat velké množství přívrženců. Ve velkých městech říše sídlili biskupové, postupně byla upevněna a konsolidována církev, která si v rámci státu dokázala udržet jistou autonomii a zároveň těm, kteří se stali její součástí, zaručovala pevný řád, po němž toužila většina tehdejšího obyvatelstva. Tenkrát, pohybuje se zhruba na konci 3. a na počátku 4. století našeho letopočtu, byla doba velmi nejistá. Impérium nastoupilo na dráhu pomalého úpadku a vnitřního, jakož i později vnějšího, rozpadu.

I když císaři obvykle vnímali nové náboženství jako spíše destabilizující prvek, postupně byli nuceni svůj postoj zásadně přehodnotit. Vzhledem k tomu, že veškeré jejich snahy, byť sebe přísněji uplatňované, nevedly k požadovanému úspěchu, ba dokonce spíše napomohly k tomu, aby si křesťanství získalo ještě větší obdiv pro svou nezdolnost a vytrvalost, museli nejmocnější muži ve státě změnit svůj postup. Vyčerpání bojem, který nikam nevedl, pohlédli na křesťanství nikoli jako na „těleso“ narušující a cizorodé, ale naopak jako na prostředek, který dokáže široké masy spojit a říši stmelit v těch nejtěžších dobách.

Galerius a Diocletianus, kteří bojovali opravdu tvrdě proti křesťanství, byli vlastně poslední pronásledovateli. Sám Galerius, který byl nejspíš hlavním iniciátorem protikřesťanských opatření, vydal ve spolupráci s Liciniem v roce 311 edikt, kterým fakticky zrušil předchozí edikty, tedy ukončil perzekuce, povolil svobodné vyznání víry a dotoval stavby křesťanských kostelů. Začal vnímat křesťanství jako spojence na cestě k upevnění říše. Vidíme zde jasnou ukázkou římského pragmatismu.⁸⁹ *„Křesťané si mohou znovu stavět domy, ve kterých by se shromažďovali, avšak nesmějí nic podnikat proti ústavě státu. Zvláštním přípisem dáme soudcům na vědomí, jak mají jednat. Za tuto milost, kterou jim prokazujeme, mají se co nejvroucněji modlit k Bohu za nás, za stát a za své vlastní dobro, aby stát zůstal neporušen a oni mohli klidně žít ve svých domovech.“*⁹⁰

Později došlo k drobným konfliktům mezi státní mocí a Kristovými učedníky, a to za Gale-riova nástupce Maximiana Daiau. O dva roky později, v roce 313, byl vydán ve spolupráci Konstantina s Liciniem známý edikt, zvaný podle místa vydání milánský. Potvrzoval to, co již zaručoval edikt Galeriov. Výslovně se rušila opatření, učiněná v době perzekucí, a kromě jiného se křesťanům vycházelo vstříc při navrácení majetku zničeného nebo odebraného pronásledované církvi.

⁸⁹ BURIAN, J., OLIVA, P. *Civilizace starověkého středomoří*. str. 491.

⁹⁰ EUSEBIOS, P. *Církevní dějiny*. 8, 17.

Platnost milánského ediktu, vyhlášená pro západní oblasti říše, byla zakrátko, ještě v roce 313 rozšířena i na její východní polovinu.⁹¹

Konstantin ve spolupráci se svými spoluvládci tak počal cestu k uznání křesťanství jako jediné přípustné, státem podporované, ideologie. Poslední překážkou byl fakt, že postup jednotlivých panovníků nebyl jednotný. I když osobně zaujímal ke křesťanství kladné stanovisko. Konstantinus se zřetelně orientoval na těsnou součinnost mezi světskou mocí a církví, zatímco Licinius se na východě snažil církev v jejím vlivu omezovat.⁹²

Když Konstantin I. porazil své konkurenty a opět scelil rozdělenou moc do osoby jediného panovníka, skončil vleklý konflikt. Na jeho konci stojí křesťané jako vítězi. I když šlo pouze o zrovnoprávnění, fakticky tak byla uvolněna cesta k dominanci křesťanství v celém evropském prostoru i mimo něj.

⁹¹ BURIAN, J. *Římské impérium vrchol a proměny antické civilizace*. str. 164.

⁹² BURIAN, J., OLIVA, P. *Civilizace starověkého středomoří*. str. 491.

5 Důkazy o křesťanech v římské armádě

Eusebios ve svých *Církevních dějinách* nejednou popisuje, kterak vojáci pátrající po křesťanech, případně křesťany vedoucí do vězení, či na popravu, sami přešli na víru v Krista, když viděli odhodlání a sílu odsouzenců jdoucích na jistou smrt. Je jisté, že některé pasáže v Eusebiově díle můžeme považovat značně zveličené, silně tendenční, ale jistá míra pravdy v nich nepochybně je. Eusebios popisuje mučednickou smrt křesťana Polykarpa. „*Pozdě večer našli jej v hořejším poschodí, jak spí. Mohl lehce utéci do jiného domu. Odmítl to však slovy "Staň se Boží vůle". Zpraven o jejich přítomnosti, vystoupil, jak je psáno v tom listě, a mluvil s nimi. Jeho tvář byla při tom tak milá a radostná že oni, kteří jej dříve neznali, při pohledu na jeho stařeckou tvář, důstojnou a klidnou postavu, si myslili, že vidí před sebou zázračné vidění a byli překvapeni, proč takový spěch se zatčením takového starce. Polykarp poručil přichystat stůl, pozval je k bohaté hostině a vyžádal si hodinu počkání, aby se mohl klidně pomodlit. Když splnili jeho prosbu, vstal a modlil se pln Boží milosti tak, že přítomní, kteří jej slyšeli, užasli a mnozí z nich litovali, že tak ctihodný a bohumilý starzec má být popraven. O něm napsaný dopis potom vypráví o dalším průběhu událostí doslovně toto: "Když se přestal modlit vzpomenuv všech, i těch, kteří s ním byli, malých, velkých slavných, prostých i celé katolické církve, posadili jej na osla a vezli do města.“⁹³*

Stejný historik popisuje jednu zajímavou událost, která se udála v době panování císaře M. Aurelia. „*O jeho bratru i císaři Marku Aureliovi se vypráví, že se ocitl ve velké tísní, když měl bojovat s Germány a Sarmaty, poněvadž vojsko trpělo žízni. Vojáci tak zvané maltské legie když se chystali k boji, podle své víry poklekli a modlili se k Bohu. Tak činíme i my, když se modlíme. Nepříteli to připadalo zvláštní. Brzy na to se však událo něco ještě zvláštního, jak se vypráví. Strhla se totiž bouře, blesky šlehal. Nepřítel se dal na záhubný útek. Déšť žízni úplně zničené vojáky znovu osvěžil, právě když se modlili.*

O této události píší i nekřesťanští historici, když psali o tehdejších událostech. I naši to zaznamenali. Pohanští spisovatelé cizí našemu náboženství psali sice o zázraku, ale nepřiznávali, že to Bůh učinil na prosby našich. Naši dějepisci naproti tomu z radosti nad pravdou nás o tom zpravili sice prostým, ale čestným způsobem. K nim patří i Apollinaris. Říká, že od té doby nazval císař legii, na jejíž modlitby se ten zázrak udál, příhodným jménem "blesková" – fulminea.“⁹⁴

⁹³ EUSEBIOS, P. *Církevní dějiny*. 4, 23.

⁹⁴ EUSEBIOS, P. *Církevní dějiny*. 5, 7.

Na reliéfu na sloupu, který nechal postavit Marcus Aurelius v Římě, nacházíme dešť, který přichází zpodobněn bohem deště, který jej rozhazuje rukama nad vojsky.⁹⁵

Interpretace této události může být značně komplikovaná. Křesťanští historikové (Tertilianus, Apollinaris) se kloní k názoru, že křesťané ve vojsku byli těmi, jejichž modlitby otevřely nebesa. Pohanský historik Casius Dio připisuje zázrak egyptskému mágovi, jménem Arnuphis, který přivolal dešť pomocí kouzel. Za dešť se nejspíš modlili jak pohané, tak křesťané. Jak pak identifikovat či božstvo bylo tím, které pohnulo s nebesy?⁹⁶

Dále se můžeme opřít o nařízení císaře Diocletiana, který dokonce vypovídá všechny křesťany z armády! Přesněji, křesťané museli odejít z armády, pokud neobětovali pohanským bohům. Toto nařízení se zpočátku uplatňovalo pouze ve východní části říše. K tomuto zákazu se váže jedna zajímavá událost, kterou popisuje jednak Eusebios a také Lactantius. Diocletianus a Galerius se v r. 299, po ukončení tažení proti Peršanům, zastavili v Antiochii a dali si věštit od zdejších pohanských kněží, haruspiků, co je v budoucnu čeká. Ti však z vnitřností obětovaných zvířat nemohli nic vyčíst. Když se jich Diocletianus zeptal na příčinu, obvinili křesťanské vojáky, kteří se označili křížem, čímž urazili státní bohy.⁹⁷

Takto se o tom zmiňuje Eusebios: *„Nevyhlásil nám všem ihned válku, nýbrž zaměřil se na ty, kteří sloužili ve vojsku. Věřil totiž, kdyby tyto přemohl, že by se pak lehce zmocnil i ostatních. Tehdy bylo vidět, kolik vojáků odložilo vojenský život, aby se nemusili zřeknout víry v Stvořitele světa.“*⁹⁸

*„Kupříkladu před nedávnem vrchní velitel, nevím, kdo to byl, začal s pronásledováním u vojáků. Se vší rozhodností vyloučil křesťanské vojáky a dal jim na vybranou buď poslechnout příkazy císaře a tak zůstat a ponechat si hodnost, nebo v případě neuposlechnutí vše ztratit. Většina bojovníků za Kristovo království dala přednost vyznání Krista před zdánlivou lidskou slávou, a to bez rozmýšlení a váhání. Někteří pro své lpění na víře ztratili nejen hodnost, ale i život.“*⁹⁹

⁹⁵ EUSEBIOS, P. *Církevní dějiny*. 5, 7., TERTULLIANUS. *Apologeticum*, 5, 5. (online), dostupné z: <http://www.newadvent.org/fathers/0301.htm>, (citováno dne: 21. 03. 2014). DIO, C. *Roman History*. (online), dostupné z: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/home.html, (citováno dne: 21. 03. 2014). Dostupné z článku: JONES, Ch. *Christians in the Roman Army: Countering the Pacifist Narrative*. (online), dostupné z: <http://riversfromeden.wordpress.com/2012/04/20/christians-in-the-roman-army-countering-the-pacifist-narrative/>, (citováno dne: 21. 03. 2014).

⁹⁶ Tamtéž.

⁹⁷ BABIC, M. *Od antiky k středověku*. str. 54.

⁹⁸ EUSEBIOS, P. *Církevní dějiny*. 8, 4.

⁹⁹ EUSEBIOS, P. *Církevní dějiny*. 8, 4.

Je evidentní, že nejvyšší úředníci museli vědět, že křesťané slouží v římském vojsku. Pak se ovšem dostáváme do rozporu s tím, co sami křesťané hlásali, totiž, že si zapovídají vstup do ozbrojených sil říše. Jak víme, jejich odpor k násilí byl všeobecně známý, proč tedy sloužili ve vojsku impéria?

Důvodů může být hned několik. Jak víme z Eusebia, mnoho pohanských vojáků se dostalo do kontaktu s křesťany tak, že je měli zatknout, uvěznit, nebo se podílet nějakým způsobem na jejich popravě, mnohdy je přesvědčilo jejich odhodlání a přístup, tedy z toho vyplývá, že mnoho vojáků konvertovalo až v průběhu své vojenské služby. Pak zůstávali u svých jednotek jako skrytí křesťané. Armáda se obecně vyznačovala velkou náboženskou různorodostí, mnoho vojáků například vyznávalo maloasijského boha – býka Mithru, pomocné oddíly složené většinou z barbarů vyznávali své vlastní bohy.

Římská armáda se dělila na dvě základní složky. Legie pro římské občany a auxilia pro „peregrini“, tedy obyvatelstvo bez občanských práv, nikoli však otroky. Tito lidé vstupovali do armády, aby získali občanství, a aby tak dosáhli většího ekonomického i sociálního rozvoje. Získávali také právo uzavřít conubium. Poté mohly mít římské občanství i jejich děti. Stejně to fungovalo i u námořních sil impéria. Armáda byla v římské společnosti vrcholně pohanská náboženská organizace. Slavnosti, oběti a posvátné obřady, ctění bohů a císaře, oslavované ideály „virtus“ (mužnost) a všeobecnou pro všechny závaznou disciplínu, bylo samozřejmostí a vše se vyznačovalo jako silně pohanské. Jak se mohli křesťané v římském vojsku s něčím takovým vypořádat?¹⁰⁰

Přesto existují důkazy, že křesťané ve vojsku byli. Matouš se zmiňuje o tom, že sám Ježíš navštívil v Kafarnaumu setníka, který ho požádal, aby uzdravil nemocného.

Podle knih *Skutků* Petr kázal v domě setníka jménem Cornelius, tento člověk se stal jedním z prvních nežidovských konvertitů.¹⁰¹

Dalším důkazem přítomnosti křesťanů vojáků jsou nalezené náhrobky. H. Leclercq našel 8 náhrobků vojáků z doby před nástupem Konstantina. Prvním je náhrobek křesťana, který sloužil

¹⁰⁰ HELGELAND, J. T. *Christians and the Roman Army, A. D. 173-337*. in: Church History. Svazek 43, číslo 2, 1974. str. 149-163+200., HELGELAND, J., DALY, R. J., PATOUT BURNS, J. *Christians and the Military: The Early Experience*. Philadelphia: Fortress Press, 1985. str. 48-55., KNOCK, A. D. *The Roman Army and the Roman Religious Year*. in: Harvard Theological Review. Svazek 45, číslo 4, 1952. str. 223-229. Dostupné z článku: JONES, Ch. *Christians in the Roman Army: Countering the Pacifist Narrative*. (online), dostupné z: <http://riversfromeden.wordpress.com/2012/04/20/christians-in-the-roman-army-countering-the-pacifist-narrative/>, (citováno dne: 21. 03. 2014).

¹⁰¹ LUKÁŠ. 3, 14., MATOUŠ. 8, 5-13., SKUTKY. 10, 1-48. in: Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih). Praha: Česká biblická společnost, 1995. ISBN 80-85810-08-5.

v Legio II Parthica a zemřel v roce 201. Dalším důkazem je pozůstatek křesťanského kostela, který byl objeven v Magiddě v Izraeli. Kostel byl postaven v zadní místnosti uvnitř vojenské pevnosti, která sloužila jako ústředí pro Legio VI Ferrata a Legio II Traiana. Na podlaze kostela se nachází mozaika zobrazující dvě ryby, symbol Ježíše Krista. Jsou zde i řecky psané nápisy o Bohu a Ježíši Kristu.¹⁰²

5.1 Tajné šifry křesťanů

5.1.1 Sator čtverec

Jde o latinský palindrom. Tedy skupinu slov, které se čtou stejně zprava doleva, zprava doleva, odshora dolů a zdola nahoru.¹⁰³ Nejstarší čtverec byl nalezen v Pompejích. Jeho vznik tedy můžeme datovat nejpozději do roku 79. Tato „slovní hříčka“ může být vytesána do kamene, vyryta do hlíny, případně vypálena na keramiku.¹⁰⁴

Čtverce nacházíme na mnoha místech starověké římské říše, např.: Dura Europos v dnešní Sýrii, dnešní Cirencester a Manchester v Anglii a samozřejmě v Římě. Podle některých dohadů je manchesterský čtverec, patrně z 2. století n. l., jedním z prvních důkazů o přítomnosti křesťanů v Británii.¹⁰⁵

Tento čtverec pravděpodobně sloužil křesťanům k tomu, aby věděli, že nejsou v místě svého setrvávání sami, ať už to byl vojenský tábor (Dura Europos), nebo některé z měst či osad (Cirencester, Manchester). I když je nepravděpodobné, že by tento čtverec vytvořili křesťané, některé indicie by tomu mohli nasvědčovat. Například to, že apoštol Pavel pobýval určitou dobu nedaleko Pompejí v kolonii Puteoli.¹⁰⁶ Původ tohoto rébusu je zatím nejasný a odborná veřejnost se stále neshodla na tom, kdo jej vlastně vymyslel. Největším problémem hlavolamu je to, že každý si tam najde to, co je typické pro právě jím zastávaný názor (židovský, křesťanský, orientální, atd.).

Čtverec je tvořen pěti slovy, které jsou napsány pod sebou. Jde o výrazy SATOR, AREPO, TENET, OPERA, ROTAS. Sator lze přeložit jako sázeč, či rozsévač, Arepo bývá obvykle překlá-

¹⁰² JONES, Ch. *Christians in the Roman Army: Countering the Pacifist Narrative*. (online), dostupné z: <http://riversfromeden.wordpress.com/2012/04/20/christians-in-the-roman-army-countering-the-pacifist-narrative/>, (citováno dne: 21. 03. 2014).

¹⁰³ PŘÍSPĚVATELÉ WIKIPEDIE. *Palindrom*. (online), in: Wikipedie: Otevřená encyklopedie. (online), dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Palindrom>, (citováno 06. 06. 2014).

¹⁰⁴ FISHWICK, D. *An early christian kryptogram*. (online), Toronto: University of St. Michael's College, 2009. Dostupné z: <http://www.cchahistory.ca/journal/CCHA1959/Fishwick.pdf>, str. 29-41.

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 29-41.

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 29-41.

dáno jako vlastní jméno, tenet je výraz pro držení, opera pak znamená práce či dřina a rotas nejspíš kolo, či pluh. Celá věta by se pak dala přeložit asi takto: Rozsévač Arepo pracuje s pluhem.¹⁰⁷

Ovšem pro nás je zásadní podoba slov ve čtverci, ten totiž funguje i jako anagram. Anagram je slovo, které vznikne z původního slova tak, že se použijí všechna písmena ve slově obsažená a změní se jejich pořadí. Často se přitom nedbá na diakritiku.¹⁰⁸ Všech pětadvacet písmen, lze totiž poskládat do kříže, jenž je tvořen dvojitým slovním spojením *pater noster*, která jsou sestavena z dvaadvaceti písmen. Poté zbudou ve dvou dvojicích písmena A a O. Ty můžeme interpretovat jako řecká písmena alfa a omega. Tedy počátek a konec. Symbolizující Ježíše Krista. „*Já jsem alfa i omega, začátek i konec.*“¹⁰⁹

5.1.2 Ichthys

Symbol ryby, řecky *ichthys* (ΙΧΘΥΣ), byl tajným symbolem prvních křesťanů a uchoval se i pro pozdější staletí.¹¹⁰ Symbol ryby objevujeme již v Bibli. Ježíšovi apoštolové byli povětšinou rybáři. Ježíš sám o nich říká: „*učiním z vás rybáře lidí.*“¹¹¹ Dalším vysvětlením může být odkaz na to, jak Ježíš nakrmil pět tisíc hladových rybami a chlebem.¹¹²

Slovo ryba v řečtině ΙΧΘΥΣ je akrostich tedy zkratkové slovo,¹¹³ jeho počáteční písmena odpovídají počátečním písmenům slov: Ježíš Kristus, Boží Syn, Spasitel. I (iota) je první písmeno *Iēsous* (Ἰησοῦς) řecky Ježíš, ch (chi) první písmeno slova *Christos* (Χριστός) řecky Kristus, th (theta) první písmena slova *Theou* (Θεοῦ) řecký výraz pro Boha, y (ypsilon) první písmeno slova (h)uios (Υἱός) řecký výraz pro syna a poslední výraz s (sigma) první ve slově *sōtēr* řecký výraz pro spasitele. Dáme-li to dohromady ICHTHYS=JEŽÍŠ KRISTUS, BOŽÍ SYN, SPASITEL.¹¹⁴

Symbol se v nejprimitivnější formě užíval jako dvě v místě rybího ocasu se protínající sinusoidy. Praxe byla taková, že křesťan nakreslil jednu křivku, a pokud se v jeho okolí nacházel jiný

¹⁰⁷ CERAM, C. V. *The march of archeology*. (online), New York: Hardcover w/Jacket, 1958. str. 30.

¹⁰⁸ PŘÍSPĚVATELÉ WIKIPEDIE. *Anagram*. (online), in: Wikipedie: Otevřená encyklopedie. (online), dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Anagram>, (citováno 06. 06. 2014).

¹⁰⁹ ZJEVENÍ JANOVO. 22, 13. (online), dostupné z:

<http://www.bibleserver.com/text/CEP/Zjeven%C3%AD%20Janovo22,13>, (citováno dne: 24. 06. 2014).

¹¹⁰ COFFMAN, E. *What is the origin of the Christian fish symbol?* (online), dostupné z:

<http://www.christianitytoday.com/ch/asktheexpert/oct26.html>, (citováno dne: 05. 06. 2014).

¹¹¹ MATOUŠ. 4, 18-19. in: Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih). Praha: Česká biblická společnost, 1995. ISBN 80-85810-08-5.

¹¹² Tamtéž, 13, 47-50.

¹¹³ PŘÍSPĚVATELÉ WIKIPEDIE. *Akrostich*. (online), in: Wikipedie: Otevřená encyklopedie. (online), Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Akrostich>, (citováno 06. 06. 2014).

¹¹⁴ HUNT, M. *The early christians symbols the octagon nad the fish*. (online), in: Apage Bible study. (online), dostupné z: <http://www.agapebiblestudy.com/documents/the%20sign%20of%20the%20fish.htm>, (citováno dne: 05. 06. 2014).

příslušník nové víry, dokončil obrazec přidáním druhé, čímž vznikl obraz ryby.¹¹⁵ Existovalo také alternativní zobrazení, šlo o kolo protnuté čtyřmi osami, tvořícími osm pravidelných dílů. Jde opět o odkaz na číslo osm, jehož symboliku popisujeme níže.

Vyobrazení ryby nalezneme pod Římem, v Prisciliných katakombách, které pochází z 2. a 3. století a katakombách sv. Cellistia také z 2. století.¹¹⁶

5.1.3 Symbol osmiúhelníku

Tento symbol byl nalezen na oltáři v křesťanské kapli v Magiddě. Datovaný kolem roku 230. Jde o svatyni ve vojenském ústředí Legie VI. Ferrata a Legie II. Traina, o němž jsme pojednali již v kapitole o důkazech přítomnosti křesťanských vojáků v římské armádě. Nyní se budeme věnovat jednomu konkrétnímu symbolu, který byl nalezen u nápisů na zadní straně zmiňovaného oltáře.¹¹⁷

Jde o několik geometrických útvarů, obdélník, kolem něj osm malých obdélníků a čtverec, které tvoří složitý osmiúhelník.¹¹⁸ V křesťanské věrouce bylo číslo osm symbolem znovuzkříšení Ježíše Krista. Ježíš byl vzkříšen osmý den, což byl první den nového týdne, symbolizující nový začátek pro lidstvo.¹¹⁹ Jak dosvědčují mnohé archeologické nálezy místnosti sloužící pro bohoslužbu i kostely byly stavěny ve tvaru osmiúhelníků. Ve znovuobjeveném domu apoštola Petra v Kafarnaum byla identifikována osmiúhelníková místnost sloužící pro bohoslužebné účely.¹²⁰

¹¹⁵ COFFMAN, E. *What is the origin of the Christian fish symbol?* (online), dostupné z: <http://www.christianitytoday.com/ch/asktheexpert/oct26.html>, (citováno dne: 05. 06. 2014).

¹¹⁶ HUNT, M. *The early christians symbols the octagon nad the fish.* (online), in: Apage Bible study. (online), dostupné z: <http://www.agapebiblestudy.com/documents/the%20sign%20of%20the%20fish.htm>, (citováno dne: 05. 06. 2014).

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Tamtéž.

6 Konkrétní křesťané v římské armádě

6.1 Rekruti

Musíme si uvědomit, že rekruti nebyli formálně ještě členy legií a legitimními příslušníky vojenských sil impéria, bylo to patrně podobné, jako jakási dnešní zkušební doba, než vás přijmou do zaměstnání.¹²¹

6.1.1 Maximilian

Maximilian byl první doložený křesťan, který se účastnil odvodu. Tento mladík měl být odveden na základě císařského nařízení. Jeho otec měl najít rekruty, a pokud se mu to nepodaří, měl poslat do armády své vlastní syny, Maximilian sloužit odmítl. Byl popraven 12. března 295.¹²²

6.2 Řadoví vojáci

6.2.1 Marinius z Kaisereie

Marinius je první umučený křesťanský voják, o němž víme. Byl popraven v roce 260 v Kaisereie v Palestině. Zastával pozici optia. Těsně před povýšením na centuriona byl Marinius nařčen a následně vyzván svým druhem, aby jako poděkování obětoval pohanským bohům, ale Marinius jako tajný praktikující křesťan nemohl. Nebylo jisté, zda by se Marinius nevzdal víry. Biskup Theotencus jej přesvědčil, Marinius se s ním šel poradit, posléze se přiznal se ke svému vyznání a nakonec byl popraven.¹²³

Marinius byl popraven za vlády císaře Valeriana (253-260) nebo za císaře Galiena (260-268).¹²⁴ Zastával pozici optia a měl být povýšen na centuriona, byl to tajný křesťan, je tedy jasné, že pokud se nadřízení o náboženském smýšlení svých podřízených nedozvěděli, bez problému jim umožnili kariérní postup. Nestal-li by se Marinius obětí „závistivce“, stal by se centurionem křesťanem.

6.2.2 Mučedník Callistratus a jeho rodina

Callistratus byl křesťanem. Z hlediska naší práce je velmi zajímavým mučedníkem, neboť prý se nedostal k nové víře jako konvertita, ale byl pokřtěn v rámci rodinné tradice. Jeho předek

¹²¹ GOLDSWORTHY, A. *Armáda starého Říma*. str. 78.

¹²² HELGELAND, J. T. *Christians and the Roman Army, A. D. 173-337*. in: Church History. Svazek 43, číslo 2, 1974. str. 158.

¹²³ Tamtéž, str. 158.

¹²⁴ BURIAN, J., OLIVA, P. *Civilizace starověkého středomoří*. str. 477-478.

jménem Neochlorus sloužil podle legendy u Pontia Pilata v době, kdy nechal ukřížovat Ježíše Krista, kolem roku 30.¹²⁵

Tak se údajně zakořenila v rodině křesťanská víra. Děd i otec Callistrata byli také křesťané. Callistratus vstoupil do armády, byl však jediným křesťanem ve své jednotce, slovem regiment, je nejspíše myšlena centurie. Jednou, když se uprostřed noci modlil k bohu, byl odhalen svým spolunocležníkem a udán veliteli Persentiovi, což byl nesmlouvavý pronásledovatel křesťanů.¹²⁶

Potom, co byl Callistratus za trest hozen do moře a zázrakem se zachránil, přistoupilo na víru v Krista dalších čtyřicet devět vojáků, kteří byli s Callistratem uvězněni a po mučení usmrčeni.¹²⁷

6.2.3 Achilleus a Nereus

Jde o dva římské vojáky, pravděpodobně členy pretoriánské gardy. Zprávu nám podává papež Damas (366 – 384). Tito vojáci byli přiděleni k soudci, který dával odsouzence mučit a popravit, podle Damase byli oba vojáci svědky mučení křesťanů. Později se také obrátili na víru v Krista a přestali konat své povolání. Podle nespolehlivé legendy se stali služebníky Flávie Domitilli, kterou obrátili také na křesťanskou víru. Někdy po svém vystoupení z armády byli oba popraveni, jedna z domnělých verzí tvrdí, že se tak stalo na konci 3. století během náboženských čistek císaře Diocletiana. Byli pohřbeni v Domitilliných katakombách v Římě.¹²⁸

6.2.4 Sv. Amon, Zeno, Ingen, Ptolemaios a Theofil

Skupina vojáků, kteří byli přítomni soudu s křesťany, který proběhl za vlády císaře Decia (249-251) v Alexandrii. Tito vojáci po tom, co viděli, že souzení kolísají ve víře, předstoupili před soudce a prohlásili se za vyznavače Krista. Všichni byli následně popraveni.¹²⁹

6.3 Důstojníci

6.3.1 Marcus

21. července 298 se oslavy výročí Diokletianova a Maxentiova božství účastnil i setník Marcus. Prohlásil, že už nebude sloužit v armádě. Na slavnosti byla i armáda a měla zde nést své

¹²⁵ VELEMIROVICH, N. *The holy martyr Callistratus*. (online), in: *Prologue from Ochrid*. (online), Birmingham: Lazarica press, 1985. Dostupné z: <http://www.orthodox.net/menaion-september/27-holy-martyr-callistratus.html>, (citováno dne: 05. 06. 2014).

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ CHLUMSKÝ, J. *Sv. Achilleus a Nereus*. (online), in.: CHLUMSKÝ, J. *Světki k nám hovoří*. (online), dostupné z: <http://catholica.cz/?id=2151>, (citováno dne: 08. 04. 2014).

¹²⁹ CHLUMSKÝ, J. *Sv. Amon, Zeno, Ingen, Ptolemaios a Theofil*. (online), in: CHLUMSKÝ, J. *Světki k nám hovoří*. (online), dostupné z: <http://catholica.cz/index.php?id=2420>, (citováno dne: 03. 06. 2014).

(pohanské) odznaky (*signa a vexilia*), Marcellus odmítl službu a odhodil své signa, které symbolizovaly oddanost pohanským bohům. Je podivné, že tak učinil až nyní. Proč mu nebylo zatěžko nosit tyto symboly jiné liturgie v dřívějších dobách? Byl popraven v římské provincii Mauretania Tigitaně (dnešní Maroko).¹³⁰

Marcellus byl oproti Mariniovi již centurionem, nevíme, zda figuroval v legii, či v pomocných sborech, nevíme, ani jak se centurionem stal, ovšem nejdůležitější je samotný fakt, že byl křesťanským centurionem v římské armádě. Dokazuje, že i křesťané mohli dosáhnout vyšších postů v hierarchii římského vojska a také jich dosahovali.

6.3.2 Svatý Martin z Tours

Martin, pojmenovaný pravděpodobně po bohu Martovi, se narodil mezi léty 316 – 317 ve městě Sarabia, dnešní Szombately v Maďarsku. Otec byl voják, důstojník, pravděpodobně vojenský tribun. Jeho jízdní jednotka byla převelena do Pávie, když bylo Martinovi deset let. Zde chlapec navštěvoval křesťanské učení a stal se katechumenem i přes odpor rodičů. V patnácti nastoupil do služby v armádě, u jízdní aly.¹³¹ Tato jednotka měla spíš ceremoniální úkoly a nedostala se do přímých vojenských konfliktů.¹³² Později byl Martin povýšen na důstojníka a v roce 334 převelen do Amiensu ve Francii.¹³³

Podrobný životopis svěťce nám zanechal Sulpicius Severus z Aquitanie (363 – 425). Martin přijal křest o Velikonocích v roce 339. Ač v srdci měl touhu po zasvěceném životě, pro důstojnické povinnosti a odpovědnost setrval u císařské armády ještě patnáct let. O odchod z armády požádal v březnu 354, kdy odmítl tzv. *donativum* - peněžitý dar od císaře, který byl dáván vojákům před bojem. Toto odmítnutí bylo zprvu pokládáno za zbabělost. Martin se kvůli tomu nabídl a také jel proti germánským nepřítelům z Alemania před vojskem a místo zbraně si vzal kříž. Proti němu pak vyrazilo germánské poselstvo, žádající o mír. To bylo křesťany považováno za zázrak a Martinovi umožnilo odchod z vojska.¹³⁴

¹³⁰ HELGELAND, J. T. *Christians and the Roman Army, A. D. 173-337*. in: Church History. Svazek 43, číslo 2, 1974. str. 149-163+200.

¹³¹ SEVERUS, S. *Life of St. Martin, Chapter II*. (online), in: *A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*. (online), svazek 11, New York. 1984. Dostupné z: <http://www.users.csbsju.edu/~eknuth/npnf2-11/sulpitii/lifemart.html>, (citováno dne: 08. 04. 2014).

¹³² Tamtéž.

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ KURLANTSKY, M. *Nonviolence : Twenty-Five Lessons from the History of a Dangerous Idea*. New York: Random House Publishing Group, 2006. ISBN 0-679-64335-4. str. 26-27.

6.3.3 Svatý Šebestián

Otec Šebestiána pocházel z Narbonne, kde pracoval jako úředník, matka pak z Milána, proto nevíme, v kterém městě se Šebestián narodil. Vstoupil do armády a dostal se až do pretoriánské gardy. Podle legend se věnoval charitativní činnosti. Když se císař Diocletian dozvěděl, že je křesťanem, nechal ho „usmrtit“ šípy numidských lukostřelců.¹³⁵

Šebestián přežil, byl nalezen svatou Irenou, která jej vyléčila. Poté předstoupil znovu před Diocletiana. Císař nechal muže v cirku ubít kyji. Poté bylo Šebestiánovo tělo vhozeno do stoky (*cloaca maxima*), křesťany vytažena a pohřbeno.¹³⁶

6.3.4 Svatý Polyectus

Polyectus byl důstojníkem v římské armádě. Přátelil se s Nearchosem, což byl křesťanský voják. Když začalo pronásledování, řekl Nearchos Polyectovi, aby jej zapřel, aby se nedostal do potíží. Polyectus řekl, že se mu zjevil Ježíš, a že je připraven přestoupit na křesťanskou víru.¹³⁷

Byl umučen v roce 259 za panování císaře Valeriána, jehož edikt nařizující uctívání císařských model, roztrhal. Poté rozdupal modly, které přinášelo pohanské procesí. Byl mučen a popraven, a to navzdory protestům manželky Pauliny a dětí.¹³⁸ Byl odsouzen vlastním tchánem, soudcem Felixem, v Melitene, kde byl také pohřben.¹³⁹

Na příkladu Polyecta vidíme několik zajímavých věcí, jednak jde o vojáka, který sloužil ve vojsku jako pohan a později, v závěru života, přešel ke křesťanství. Zemřel jako křesťan, ale žil jako pohan, takže nejspíš celý život důsledně dodržoval pohanské rituály a zvyklosti. Měl přítele, který byl podle legendy křesťan a byl také kolegou vojákem, nevíme, zda důstojníkem, či řadovým legionářem, ale víme, že byly možné kontakty mezi jinak nábožensky smýšlejícími jedinci v římském vojsku.¹⁴⁰

Polyectova rodina byla pravděpodobně pohanská, i když on sám se přiklonil ke křesťanství, proto také nejspíš nedošlo k popravení celé rodiny, jako v případě Eustationa.¹⁴¹

¹³⁵ CHLUMSKÝ, J. *Sv. Šebestián*. (online), in: CHLUMSKÝ, J. *Světki k nám hovoří*. (online), dostupné z: <http://catholica.cz/?id=254>, (citováno dne: 03. 06. 2014).

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ *Lives of all saints commemorated on January 9: Martyr Polyectus of Melitene in Armenia*. (online), dostupné z: <http://oca.org/saints/all-lives/2014/01/09>, (citováno dne: 05. 06. 2014).

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ Tamtéž.

6.3.5 Sergius a Bacchus

Sergius a Bacchus byli důstojníci v Galeriově armádě (305-311). Práce *The passion of Sergius and Bacchus*, která pojednává o životě těchto světců, spadá asi do 5. století našeho letopočtu, takže samotná datace života obou je dosti problematická.¹⁴² Když vyšlo najevo, že oba vojáci jsou křesťané, byli mučeni, jeden při tortuře zemřel, druhý byl popraven. Jejich kult se těšil v pozdějších letech značné úctě. Za vzor bylo dáváno jejich přátelství, které někteří hodnotí až jako homosexuální.¹⁴³

Na základě rozboru této legendy došli historici k závěru, že Sergius a Bacchus neexistovali, a že je autor zaměnil za jinou dvojici z doby Juliana Apostaty. Šlo o dva dezertéry, kteří byli za trest předváděni v ženských šatech. Autor legendy o Sergiovi a Bacchovi vycházel pravděpodobně z materiálů z doby panování právě Juliana Apostaty, císař s oblibou užíval k trestání dezertérů promenádu v ženských šatech.¹⁴⁴

6.3.6 Sextus Julius Africanus

Sextus Julius Africanus je záhadnou postavou římských dějin. Suidas tvrdí, že byl libyjským filozofem¹⁴⁵, někteří, že pocházel z Říma.¹⁴⁶ Žil pravděpodobně za vlády císaře Septima Severa. Narodil se v Jeruzalémě pravděpodobně kolem roku 160.¹⁴⁷ Vykonával službu v římské armádě, kde sloužil jako důstojník. Předtím sloužil jako diplomat. Sháněl finance na obnovu města Emauzy, které bylo později přejmenováno na Nikopolis. Vedl také velvyslanectví v Edesse a mimo jiné pracoval na založení knihovny v Římě.¹⁴⁸

Je autorem významných spisů, předně *Chronographie* vedené do roku 221. Dalším zajímavým dílem je spis *kestoi*, který se dotýká hned několika oblastí: přírodních věd, zemědělství a vo-

¹⁴² WOODS, D. *The Origin of the Cult of SS, Seguinus and Bacchus*. (online), in: The Military Martyrs. (online), dostupné z: <http://www.ucc.ie/milmart/sergorig.html>, (citováno dne: 05. 06. 2014).

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ PŘÍSPĚVATELÉ WIKIPEDIE. *Sextus Iulius Africanus*. (online), in: Wikipedie: Otevřená encyklopedie. (online), dostupné z: http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Sextus_Iulius_Africanus&oldid=9968140, (citováno 28. 04. 2014).

¹⁴⁶ GELZER, H. *Sextus Julius Africanus und die Bizantinische Chronographie*. (online), Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1898. Dostupné z: <https://archive.org/details/sextusjuliusafr03gelzgoog>, (citováno dne: 24. 04. 2014).

¹⁴⁷ PŘÍSPĚVATELÉ WIKIPEDIE. *Sextus Iulius Africanus*. (online), Wikipedie: Otevřená encyklopedie. (online), dostupné z: http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Sextus_Iulius_Africanus&oldid=9968140, (citováno 28. 04. 2014).

¹⁴⁸ SHEAN, J. F. *Soldierings for God*. Boston: Brill, 2010. ISBN13: 9789004187313. str. 193-194. Dostupné z článku: JONES, Ch. Christians in the Roman Army: Countering the Pacifist Narrative. (online), dostupné z: <http://riversfromeden.wordpress.com/2012/04/20/christians-in-the-roman-army-countering-the-pacifist-narrative/>, (citováno dne: 28. 04. 2014).

jenství. Sextus Julius Africanus tu například navrhuje, jak zlepšit vojenskou morálku, jak pracovat s válečnými slony a přikládá recept na výrobu zápalného fosforu.¹⁴⁹

Je prvním křesťanským vojákem, který vytvořil literární dílo, v němž se snaží cíleně zdokonalit vojenské postupy římské armády.

6.4 Veteráni

6.4.1 Veteráni Tipasius a Julius

Julius byl legionář, který odsloužil dvacet sedm let. Zúčastnil se mnoha vojenských tažení a bojoval v několika bitvách. Během Diocletianova pronásledování křesťanů měl být podplacen prefektem Maximem, aby jako tajný křesťan odmítl svou víru. Julius úplatek nepřijal a byl společně s dalšími sedmi popraven v Moesii v dnešním Bulharsku.¹⁵⁰

Tipasius měl být slavnostně propuštěn, tzv. honesta misio. Bylo proti němu vzneseno obvinění, že už delší dobu neobětoval bohům, nepálil kadidlo. Tipasius to odmítl a byl popraven na počátku roku 304.¹⁵¹

6.5 Větší křesťanská společenství

6.5.1 Mauricius a Thébská legie

Mauricius byl velitel Thébské legie, která byla naverbována v Egyptě za vlády císaře Maximiliana. Tyto jednotky měly potlačit povstání Bagaudů v Galii pravděpodobně mezi léty 286 - 302. Maximilianus se vypravil i legiemi do jižní Galie. Maximilian po překročení Alp tábořil na úpatí hory sv. Bernarda v údolí Rhónském u Oktodura (pozdější Martigny) a nechal zde konat slavnosti s obětmi pohanským bohům, které měly armádě zajistit vítězství. Vojáci asi měli u pohaných oltářů i skládat přísahu, že budou bojovat proti Bagaudům a stíhat křesťany jako nepřátele státu a bohů. Thébská legie se o tom dozvěděla a pozměnila směr cesty. Pokračovala mimo císařský tábor přes úžlabinu Agaunskou k Ženevskému jezeru. Císařské rozkazy je však dostihly a Mauricius na ně odpověděl přibližně takto: „*Jsme odhodláni císaři sloužit věrně a statečně proti*

¹⁴⁹ Tamtéž.

¹⁵⁰ HELGELAND, J. T. *Christians and the Roman Army, A. D. 173-337*. in: Church History. Svazek 43, číslo 2, 1974. str. 149-163+200. str. 160.

¹⁵¹ Tamtéž, str. 160.

*nepřátelům, ale nemůžeme obětovat modlám ani se podílet na pronásledování svých křesťanských bratrů a sester.*¹⁵²

Maximiliana tento odpor rozhněval a rozkázal, aby kvůli neposlušnosti byl podle vojenských zákonů každý desátý muž Thébské legie zabit. Avšak ani poté, co jeho vojáci splnili rozkaz, vojáci Thébské legie svůj postoj nezměnili. Jejich velitelé, zejména Mauricius s Kandidem, je povzbuzovali k trpělivosti a vytrvalosti a připomínali, že jejich popravení bratři již zvítězili, dosáhli mučednické koruny a je třeba se nebát následování s křesťanskou statečností a věrností Bohu.

Císaři vzkázali, že se mu zavázali ke službě tělem a krví, ale srdcem i duší že náleží Bohu. A svědomitě ho budou poslouchat, pokud nepůjde o rozkazy přičící se vůli Boží.

Odpovědí císaře bylo opakované decimování legie. Nakonec svým vojskem Thébskou legii obklíčil a nařídil jejich zmasakrování.

Tato událost je některými historiky zpochybňována zejména proto, že neexistují důkazy o tom, že by Maximilian nějak výrazně pronásledoval křesťany, navíc decimace se v této době už neprováděla. V letech 1944-1949 proběhly ve Svatém Mořici vykopávky, které potvrdily reálný základ celé legendy. Počet umučených křesťanů se odhaduje na šest tisíc.

První záznamy o této události přinesl v roce 445 svatý Eucharius z Lyonu. Roku 962, z iniciativy císaře Oty, došlo k papežskému potvrzení kultu mučedníků Thébská legie.¹⁵³

6.5.2 Čtyřicet mučedníků ze Sebaste

Tato událost se podle křesťanské martyrologické literatury datuje do roku 320. Jde o čtyřicet legionářů z 12. legie, kteří byli vyzváni císařem Liciniem, aby se zřekli křesťanské víry. „*Na hranicích Malé Arménie, v Sebastii v Pontu, byl vojenský pluk zvaný "bleskový", který byl pověstný svou udatností, se kterou se osvědčil v mnoha bitvách. Také těm císařský náměstek Agrikola přečetl rozkaz svého pána, ale ze šiku vystoupilo 40 mužů, kteří prohlásili, že sloužili věrně a poctivě císaři, ale protože jsou křesťané, nemohou se zpronevřit Kristu. Prohlásili: "Žádná moc nás neodvrátí od víry a nedonutí nás k modloslužbě." Za odpadnutí jim byly slibovány odměny, zatímco v opačném případě krutá smrt. Oni však pohrdli nabízenými vyznamenáními a hodnostmi, za nimiž viděli hanbu a věčnou zkázu a řekli si: "Vytrpěli jsme na válečných výpravách velké obtíže za císaře smr-*

¹⁵² CHLUMSKÝ, J. *Sv. Mauricius a druhové Thébské legie*. (online), in: CHLUMSKÝ, J. Světci k nám hovoří. (online), dostupné z: <http://catholica.cz/?id=4597>, (citováno dne: 23. 04. 2014).

¹⁵³ SCHAUBER, V., SCHINDLER, H. M. *Rok se svatými*. (online), Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. ISBN 80-7192-304-4. Dostupné z: <http://www.pratelemourence.cz/leto-na-mourenci-st-maurenzner-sommer-texty-prednasek-vortragertexte/dobove-pozadi-a-cirkev-za-dob-sv-morice-historischer-hintergrund-und-die-kirche-zu-zeiten-des-hl-mauritius/>, (citováno dne: 25. 4. 2014).

telného, tak proč nepodstoupit muka a smrt za nejvyššího vládce na nebi? Vždyť vše vezdejší pomine, ale blaženost nebe potrvá na věky. Naše touhy se týkají koruny spravedlnosti a tak jsme pro Krista ochotni podstoupit cokoliv.“¹⁵⁴

„Za kruté zimy jim byl ohlášen ortel smrti na ledě. Byli vyvedeni na zamrzlou vodní nádrž u městských lázní a zbaveni šatů. Přitom mysleli na Krista, který také byl před svou smrtí ze svého roucha svlečen. Připomněli si, že dávají život za krále věčného a společně se modlili, aby všech 40 dosáhlo v této době mučednické koruny. Znovu jim ještě byla nabízena možnost odejít do vyhřátých lázní, když se zřeknou své víry.“¹⁵⁵

6.5.3 Svatý Meletius a jedenáct tisíc mrtvých

Meletius byl vojenský velitel v provincii Dolní Asie za panování císaře Antonia Pia (138-161). Podle legend se modlil za to, aby pohané vyšli z modlářství a nepravé víry. Meletius byl popraven, s ním také mnoho dalších: Theodor a Faustus, ženy Marciana, Susana a Paladia a děti Cyprianus a Christian. Podle legendy bylo popraveno, po přihlášení se ke křesťanství dvanáct tribunů: Faustus, Festus, Marcellus, Theodore, Meletius, Sergius, Marcellinus, Felix, Photinus, Theodoriscus, Mercurius and Didymus a dalších dvanáct set osmnáct mužů i s dětmi a ženami, celkový počet je odhadován na jedenáct tisíc mrtvých.¹⁵⁶

¹⁵⁴ CHLUMSKÝ, J. *Sv. Kapadočtí mučedníci umučeni v Arménii*. (online), in.: CHLUMSKÝ, J. Světci k nám hovoří. (online), dostupné z: <http://catholica.cz/?id=805>, (citováno dne: 08. 04. 2014).

¹⁵⁵ Tamtéž.

¹⁵⁶ *Martyr Sussane who suffered in Galatia*. (online), in: Ortodox Church in America. (online), dostupné z: <http://oca.org/saints/lives/2014/05/24/101513-martyr-susanna-who-suffered-in-galatia>, (citováno dne: 02. 06. 2014).

7 Život křesťanských vojáků v římské armádě

7.1 Povinnosti vojáků

V této kapitole si nemůžeme dovolit diferenciaci pohanů a křesťanů. Římská armáda byla těleso závislé na disciplíně, a nemohla si dovolit rozdíly mezi svými vojáky. Na každého vojáka v jednotce byly kladeny naprosto stejné požadavky, byly mu udíleny stejné odměny a také byl vystaven stejným trestům, pokud se dopustil přestupku.

7.2 Manželství křesťanských vojáků

V chápání prvních křesťanů je manželství posvátným, nerozlučitelným svazkem. Vychází ze starozákonní praxe a zpřesňuje ji. Apoštol Pavel nám zanechává zprávu. „*Těm, kteří žijí v manželství, přikazuji - ne já, ale Pán - aby žena od muže neodcházela. A když už odejde, ať zůstane neprovdána nebo se s mužem smíří; a muž ať ženu neopouští.*”¹⁵⁷

V Markově evangeliu najdeme podobná slova: “*Kdo propustí svou manželku a vezme si jinou, dopouští se vůči ní cizoložství, a jestliže manželka propustí svého muže a vezme si jiného, dopouští se cizoložství.*”¹⁵⁸

Obecnou praxí v době římského císařství byl zákaz uzavírání manželství vojáky.¹⁵⁹ Tolerovali se však společnice, souložnice a v podstatě dočasné družky, bez právního zajištění vztahu muže a ženy. Děti vzešlé z takových svazků se považovaly za nelegitimní a muž je musel uznat.¹⁶⁰ Zákaz sňatků se nevztahoval na vysoké důstojníky senátorského a jezdeckého stavu ani na centuriony v legiích a patrně ani na centuriony a dekuriony v auxiliích. Existují totiž jisté doklady, které napovídají, že se i tito poddůstojníci pomocných sborů mohli ženit. Když Plinius Mladší zastával úřad správce Bithýnie a Pontu, obrátil úspěšně na císaře Traiána s prosbou o udělení římského občanství dceři centuriona pomocného sboru, v listě není ani zmínky o tom, že by byl sňatek jejího otce z právního hlediska jakkoli problematický. Manželky dekurionů se občas vyskytují v epigrafickém materiálu – například Aelia Comindus, která zemřela ve věku třicet dva let a pro kterou v Carrawburghu na Hadriánově valu truchlí manžel Nobiniánus.¹⁶¹

¹⁵⁷ PAVEL. *List korintským*. 7, 10-11. (online), dostupné z:

http://nesvatostnamanzelstvi.wz.cz/texty/man_nz.htm, (citováno dne: 04. 06. 2014).

¹⁵⁸ MATOUŠ. 10, 11-12. (online), dostupné z: http://nesvatostnamanzelstvi.wz.cz/texty/man_nz.htm, (citováno dne: 04. 06. 2014).

¹⁵⁹ GOLDSWORTHY, A. *Armáda starého Říma*. str. 102.

¹⁶⁰ Tamtéž, str. 102.

¹⁶¹ Tamtéž, str. 103.

7.2.1 Svatý Valentýn

Dnes silně proamerický svátek zamilovaných má původ ve starověkém Římě. Valentinian byl křesťanský kněz, který žil v Římě někdy kolem roku 270, za panování císaře Claudia II. Gothica. Císař, tak jako většina jeho předchůdců vyznával praxi, podle které měli být vojáci v legiích svobodní. Valentinian však tajně oddával dvojice, za což byl později předvolán před císaře. Byl následně uvězněn. Podle legendy obrátil na novou víru soudce, kterému uzdravil slepou dceru. Přesto byl nakonec smrcen.¹⁶²

„Koruny mučednické dosáhl v Římě u Mulvijského mostu na Flaminijské cestě. Tam byl také archeology objeven jeho hrob pod zříceninami jemu zasvěcené baziliky.“¹⁶³

7.2.2 Eustathios a Theophiste

Eustathios byl údajně římský generál, který žil za vlády císařů Tita (79-81), Traiana (81-117) a Vespasiana (117-137). Podle legendy se Ježíš zjevil Eustathiovi jako jelen a řekl mu, aby přijal novou víru. Tak učinila i jeho manželka Theophiste a jejich dva synové Agapios a Theopistos.¹⁶⁴

Poté přichází tradiční martyrologický schematismus. Eustathios je nucen vytrpět mnoho utrpení, než se vlivem boží prozřetelnosti znovu setkává s rodinou a je povolán zpět do Říma, aby se postavil do čela armády. Do vojska nastupují i jeho dva synové, nikdo však o tom druhém neví a setkávají se a poznávají až ve vojenském ležení. Tam se celá rodina šťastně shledává.¹⁶⁵

Poté má být přinesena oběť pohanickým bohům, jako poděkování za úspěch v boji. Eustathios odmítne a je i s rodinou mučen a nakonec usmrcen.

7.2.3 Svatý Meletius

Meletius byl vojenský velitel v provincii Dolní Asie za panování císaře Antonia Pia (138-161). Podle legend se modlil za to, aby pohané vyšli z modlářství a nepravé víry. Meletius byl popraven, s ním také mnoho dalších: Theodor a Faustus, ženy Marciana, Susana a Paladia a děti Cyprianus a Christian. Podle legendy bylo popraveno dvanáct tribunů, poté co se přihlásili ke křesťanství, byli to: Faustus, Festus, Marcellus, Theodore, Meletius, Sergius, Marcellinus, Felix, Photi-

¹⁶² CHLUMSKÝ, J. *Sv. Valentin*. (online), in: CHLUMSKÝ, J. *Světcí k nám hovoří*. (online), dostupné z: <http://catholica.cz/?id=721>, (citováno dne: 2. 6. 2014).

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ SANIDOPOULOS, J. *Great martyr Eustathios Plakidas with his wife and children*. (online), in: *Mystalogy*. (online), dostupné z: <http://www.johnsanidopoulos.com/2009/09/great-martyr-eustathios-plakidas-with.html>, (citováno dne: 02. 06. 2014).

¹⁶⁵ Tamtéž.

nus, Theodoriscus, Mercurius and Didymus a dalších dvanáct set osmnáct mužů i s dětmi a ženami, celkový počet je odhadován na jedenáct tisíc mrtvých.¹⁶⁶

Pokud budeme považovat za pravdu alespoň základ výše uvedených legend. Můžeme dojít k několika zajímavým závěrům. Pokud šlo o řadové vojáky, kteří chtěli být oddáni po křesťanském způsobu, můžeme se na základě legendy o Valentinovi domnívat, že existovali křesťanští kněží, kteří tyto dvojice tajně oddávali.¹⁶⁷

I když platili císařské zákazy manželství, i pohanští vojáci se s ženami často stýkali, v podstatě zakládali rodiny, i když podle římského práva o rodiny v pravém smyslu slova nešlo.¹⁶⁸ Tyto skupiny se sdružovaly často v blízkosti vojenských táborů. Šlo o tzv. *canabae*.¹⁶⁹ Dnes bychom asi řekli satelitní městečka, která vyrůstají v blízkosti velkých městských aglomerací. Jako velkou, městskou aglomeraci můžeme chápat stálý tábor legie. *Canabae* pak sdružovali partnerky vojáků, jejich děti, ale také obchodníky, prostitutky a společníky, zemědělce, řemeslníky a další. Je možné, že tak jako v těchto městečkách žili pohané, nejspíš tu byli přítomní i tajní křesťané.

Případ Eustathia nám ukazuje, že vyšší důstojníci nebyli limitováni ve věcech manželství, tak jako řadoví legionáři, což ostatně dosvědčuje i sekundární literatura věnující se problematice armády a sňatků.¹⁷⁰ Eustathios vstoupil do manželství jako pohan, a až v průběhu dalšího života přestoupil na křesťanskou víru. Stejně tak učinili i ostatní rodinní příslušníci.¹⁷¹ I když manželka přestoupila na víru, údajně potom co měla vizi ve snu, spíše tak učinila podle manžela, který byl v tehdejší patriarchální hierarchii nejvyšším vládcem rodiny.¹⁷²

Eustathios nejspíš nebyl jediným konvertitou, který v průběhu života přestoupil ke křesťanství. Pokud tak učinila hlava rodiny, můžeme se domnívat, že manželka a děti přijali novou víru taktéž. Prakticky ovšem šlo pouze o vnitřní přerod rodiny, navenek musela společnost vnímat skupinu jako pohanskou, aby se rodina nevystavovala nebezpečí perzekuce a smrti.

¹⁶⁶ *Martyr Sussane who suffered in Galatia*. (online), in: Ortodox Church in America. (online), dostupné z: <http://oca.org/saints/lives/2014/05/24/101513-martyr-susanna-who-suffered-in-galatia>, (citováno dne: 02. 06. 2014).

¹⁶⁷ CHLUMSKÝ, J. *Sv. Valentin*. in: CHLUMSKÝ, J. *Světki k nám hovoří*. (online), dostupné z: <http://catholica.cz/?id=721>, (citováno dne: 2. 6. 2014).

¹⁶⁸ GOLDSWORTHY, A. *Dějiny římské armády*. str. 87.

¹⁶⁹ Tamtéž, str. 87.

¹⁷⁰ Tamtéž, str. 88.

¹⁷¹ SANIDOPOULOS, J. *Great martyr Eustathios Plakidas with his wife and children*. (online), in: Mystagogy. (online), dostupné z: <http://www.johnsanidopoulos.com/2009/09/great-martyr-eustathios-plakidas-with.html>, (citováno dne: 02. 06. 2014).

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷² PRAŽÁK, J., NOVOTNÝ, F., SEDLÁČEK, J. *Latinsko – český slovník*, Praha: Unie, 1933. heslo familia.

Svatý Meletius je dalším vyšším důstojníkem, který byl křesťanem. Podle legend byl buď vojenským velitelem v Galatii, nebo jedním z dvanácti popravených tribunů. Podle legendy byli vojáci popraveni i se svými manželkami a dětmi. Jsou zde dokonce jmenováni někteří usmrcení: Theodor a Faustus, ženy Marciana, Susana a Paladia a děti Cyprianus a Christian.¹⁷³ Počet popravených je jistě silně nadsazen, ovšem pokud je pravdivé jádro legendy, musíme brát v úvahu možnost, že byl popraven nekonkrétní počet vojáků i s ženami i dětmi. Tito vojáci tedy nejspíš uzavřeli tajný sňatek se svými družkami. I kdyby císař, nejspíš Antonius Pius, povolil legionářům sňatky, byly by to pouze spojení pohanská, což křesťané těžko mohli přijmout. Takže dochází k dosti patovému stavu, kdy římská administrativa neuznává křesťanské manželství, a křesťané neuznávají pohanský obřad.

7.3 Stravování

Neobjevil jsem žádné zvláštní rozdíly mezi stravováním křesťanských vojáků a jejich pohanských spolubojovníků. Víme, že legionáři se stravovali v rámci menších skupin, tzv. *contubernií*. Vařili si sami, neboť římská říše neznala zařízení hromadného stravování.¹⁷⁴ Víme také, že vojáci měli nárok na určité množství potravin, které jim poskytovala armáda. Dále si obstarávali jídlo od obchodníků, s nimiž bylo vojenské těleso v neustálém spojení.¹⁷⁵ Také máme dochované zprávy o korespondenci mezi vojáky a jejich rodinami, která dosvědčuje, že si legionáři psali domů o jídlo, které jim poté bylo posíláno do tábora.¹⁷⁶

Musíme si uvědomit, že voják si nemohl dovolit přílišnou vybíravost ohledně proviantu, který byl zejména na vojenských taženích životně důležitý. Existuje však několik zajímavých aspektů v oblasti stravování, které mohli vojáky ovlivnit.

7.3.1 Vegetariánství a pohled prvních křesťanů

Existují jisté náznaky toho, že se mezi křesťany objevovalo vegetariánství a také víme o určitých skupinách křesťanů, které pěstovali asketický způsob života. Většina prvních vyznavačů Krista byla v zásadě židokřesťany,¹⁷⁷ najdeme u nich mnoho odkazů na vegetariánství. Například už v tóře se píše: „Hle, dal jsem vám na celé zemi každou bylinu nesoucí semena i každý strom, na

¹⁷³ *Martyr Meletius Stratelates who suffered in Galatia*. (online), in: Ortodox Church in America. (online), dostupné z: <http://oca.org/saints/lives/2014/05/24/101504-martyr-meletius-stratelates-who-suffered-in-galatia>, (citováno dne: 05. 06. 2014).

¹⁷⁴ GOLDSWORTHY, A. *Dějiny římské armády*. str. 83.

¹⁷⁵ Tamtéž, str. 84.

¹⁷⁶ Tamtéž, str. 84.

¹⁷⁷ Například, sám apoštol Pavel byl původně Žid jménem Šavel a měl potírat novou křesťanskou sektu.

němž rostou plody se semeny. To budete mít za pokrm.“¹⁷⁸ Prorok Izaiáš popsal boží království jako místo: „kde se bude moci kráva pást s medvědicí a lev bude jako dobytče žrát slámu.“¹⁷⁹ Není zřejmě náhodou, že právě Izrael je jedním ze států s největším podílem vegetariánů na světě vůbec.¹⁸⁰

Křesťanství se k vegetariánství stavělo odlišně. Povoluje konzumovat do té doby zakázaná tzv. nečistá zvířata, např. vepř. Ježíš mluví v Markově evangeliu na téma jídla takto: „člověk nezesvěcuje nic, co do něj vchází zvenčí,“ apoštol Pavel připojuje: „Vím a jsem přesvědčen v Pánu Ježíši, že nic není nečisté samo o sobě; leda pro toho je něco nečisté, kdo to za nečisté pokládá.“¹⁸¹ „Němčiné prvokřesťanské skupiny dodržovali vegetariánskou stravu, jak dosvědčují prameny z té doby. Apoštolský Otec Papias napsal: Nepřirozené požívání masa je stejně znečišťující jako pohan-ské uctívání d'áblů s jeho obětmi a nečistými hodokvasy. Člověk, který se jich zúčastní, při nich jí bok po boku s d'ábly. Dále pak Klemens Prudentius, skladatel hymnů,“ ...neznečišťujte si ruce a srdce porážením nevin- ných krav a ovcí... Je mnohem lepší být šťastným než mít v sobě d'ábla, neboť štěstí lze nalézt pouze v ctnosti.“¹⁸²

Takže pokud křesťanští vojáci nebyli členy nějaké radikálnější křesťanské heretické nauky, neměli by být v přijímání armádní stravy z hlediska naplnění náboženských zvyklostí nijak omeze- ni.

7.3.2 Trhy a chrámy

Jídlo odevzdané v chrámech k oběti bylo podle křesťanů zasvěceno nečistým mocnos- tem.¹⁸³ Problém vyvstal ve chvíli, kdy část jídla sice zůstala jako obětina v chrámu, ale část byla buď součástí následující kultické hostiny, nebo byla dána na trh k prodeji.¹⁸⁴ *Papyrus Oxyrhynchus* o tom podává následující svědectví: „*Chaeremon vás zve na večeři u stolu pána Serapise (což je*

¹⁷⁸ GENESIS. 1, 29. (online), dostupné z: <http://www.biblenet.cz/app/b/Gen/chapter/1>, (citováno dne: 05. 06. 2014).

¹⁷⁹ IZAJÁŠ. 65, 25. (online), dostupné z: <http://onlineb21.bible21.cz/bible.php?kniha=izaias#65>, (citováno dne: 05. 06. 2014).

¹⁸⁰ VAŘURA, P. *Křesťané a maso*. (online), dostupné z: http://www.animalrights.webz.cz/krestane_maso.htm, (citováno dne: 05. 06. 2014).

¹⁸¹ Tamtéž.

¹⁸² Tamtéž.

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ Tamtéž.

*jméno boha) v serapeu zítra 15. na 9. hodinu.*¹⁸⁵ Mohli se vůbec křesťané účastnit takových hostin, které byly jistou standardní společenskou událostí?

Dokonce i obyčejný každodenní nákup se mohl stát z náboženského hlediska složitým, neboť, jak už bylo řečeno, maso na trhu bylo nezdědka původně částí v chrámu obětovaného zvířete. Máme hned několik důkazů o tom, že vojáci si na nejrůznějších trzích kupovali, nebo spíše dokupovali jídlo.¹⁸⁶

Nemáme konkrétní zprávy o tom, že by křesťanští vojáci nějak selektovali výběr potravin, ale můžeme se domnívat, že alespoň při nákupech ve městech přistupovali k poživatinám z trhu zdrženlivěji než jejich pohanští kolegové.

7.3.3 Půsty

Půsty mají úzký vztah k životu Ježíše Krista. Jsou odvozeny od legendy, v níž Ježíš odešel do pouště a čtyřicet dní a nocí hladověl. Poté byl pokoušen ďáblem a odolal.¹⁸⁷ Apoštolové nedrželi půsty Ježíšova života, avšak po jeho smrti se stali charakteristickými pro počínání prvních křesťanů.¹⁸⁸ Křesťané kombinovali půst s prosebnými molitbami a tak se zbavovali hříchů a napětí mezi božským a lidským tělem.¹⁸⁹

Později byl půst rozšířen mnišskými řády, avšak ztratil svou prvotní výjimečnost a stal se všední náboženskou praxí. Jeho praktikování bylo církví omezeno na určité dny, resp. byly vymezeny dny, kdy se lidé postít nesměli.¹⁹⁰ Nemáme konkrétní zprávy o půstech v rámci římské armády, avšak je docela dobře možné, že se křesťanští vojáci jednou za čas postili, neboť šlo jen o jednorázovou aktivitu, která se dala jistě snadněji skrýt než, např. dennodenní molitby. Máme zprávy i o nekřesťanech, kteří se postili. Nový zákon mluví o ženě z Jeruzaléma Anně, která se pravidelně modlila a postila a také o Saulovi, který měl zakročít proti křesťanům, ale po třech dnech půstu přešel na křesťanskou víru.¹⁹¹

¹⁸⁵ *Papyrus Oxyrhyncus*. in: VAŘURA, P. Křesťané a maso. (online), dostupné z: http://www.animalrights.webz.cz/krestane_maso.htm, (citováno dne: 07. 07. 2014).

¹⁸⁶ GOLDSWORTHY, A. *Armáda starého Říma*. str. 91.

¹⁸⁷ DIVIŠ, J. *Půst a postní praxe ve Starém Zákoně s přihlédnutím k jeho paralele v křesťanství a islámu*. (online), Pardubice: Univerzita Pardubice, 2009. str. 18. Online dostupné z: http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/33372/1/BP_Miroslav_Divis.pdf, (citováno dne: 06. 06 2014).

¹⁸⁸ Tamtéž, str. 19.

¹⁸⁹ Tamtéž, str. 19.

¹⁹⁰ Tamtéž, str. 19.

¹⁹¹ Tamtéž, str. 19.

Víme tedy, že se první křesťané postili, víme také, že půst udržovali i židé, avšak zprávy o vojácích, kteří by se pravidelně postili, chybí. Pokud tak činili jistě tajně, aby se nevystavili nebezpečí.

7.4 Bydlení

Bydlení ve vojenských táborech, ať přechodného či trvalého rázu bylo jednotné pro každého podle hodnosti a postavení. Římská armáda byla silně systematická. Pokud se podíváme na to, jak byly jednotlivé tábory stavěny, postřehneme značnou schematičnost.¹⁹² Je vysoce nepravděpodobné, že by se ubikace obývaných křesťanskými vojáky měly nějak odlišovat od těch, obývaných pohany. Navíc víme, že křesťané a pohané sdíleli společnou ubikaci.

Ubikace mužstva byly v římském táboře rozděleny do bloků, každý blok pro jednu centurii. V jednom obydlí/stanu bylo umístěno osm mužů, tzv. *contubernium*. Ke každé budově náležela další menší stavba, patrně na uložení výzbroje a vybavení. Na konci každého bloku se nacházely zvláštní větší prostory, které patrně sloužily jednak pro uskladnění věcí, které byly nezbytné pro stravu a každodenní provoz centurie. Nacházely se zde kanceláře a také centurionovo obydlí. Existuje řada důkazů o tom, že důstojníci žili v relativním komfortu – stěny byly omítnuté a zdobené malbou, součástí obydlí byla obvykle i soukromá toaleta a umývárna se samostatným odtokem pod podlahou. Větší a lepší pokoje byly navíc umístěny na konci bloku dále od hlavní cesty, kde panoval podstatně větší klid.¹⁹³

Teoreticky měl každý blok ubikací sestávat z kanceláře, centurionova obydlí a deset *contubernií*, z archeologických výzkumů však vyplývá, že *contubernií* bylo jen zřídka deset, nýbrž spíše dvanáct. Účel těchto nadpočetných budov nám zůstává utajen, snad sloužily jeho skladiště nebo ubikace nižších důstojníků (*principales*).¹⁹⁴

Legenda o křesťanském vojáku Callistratovi¹⁹⁵ naznačuje, do jaké míry bylo nebezpečné, jakkoli projevovat své náboženské smíšení v rámci jednotky. Callistratus se modlil tajně v noci, jistě z obavy z objevení. Udál ho jeho druh z *contubernia*, což byla nejužší vojáková „rodina“. Tito druhové spolu jídali, také spolu absolvovali vojenské přesuny a pochody, spávali spolu a v bitvě

¹⁹² GOLDSWORTHY, A. *Armáda starého Říma*. str. 86.

¹⁹³ Tamtéž, str. 86.

¹⁹⁴ Tamtéž, str. 86.

¹⁹⁵ Tato práce pojednává podrobněji o Callistratovi v kapitole 5. 2. 2.

obvykle spoléhali jeden na druhého. Bylo to nejdůležitější společenství v legionářově životě, do-
slova na jeho kvalitě a pevnosti závisel život každého jednotlivce.¹⁹⁶

¹⁹⁶ COWAN, R. *Legionáři od Caesara po Nerona*. Praha: Computer Press, 2009. ISBN: 978-80-251-2282-2.
str. 20.

8 Závěr

Křesťanství vzniklo v Judeji, na počátku 1. století n. l. Utvořilo se kolem osobnosti Ježíše Krista a bylo s ním úzce spojeno. Po jeho smrti nové učení šířili Kristovi spolupracovníci, apoštolové. Nejprve byli konvertováni židé, po misiích sv. Pavla také pohané. Křesťanství se bohužel nemohlo shodnout s pohanstvím, ani židovstvím, ani kultem císaře. Pohanská společnost nahlížela na křesťany jako na podivíny a považovala je za jednu z mnoha sekt, které se stále objevovaly a zase mizely. Většina pohanů se během lokálních útoků na křesťany velice zasazovala o jejich dopadení a potrestání. V nábožensky tolerantním starověkém světě působila jejich uzavřenost a považování sebe sama za jediné správné učení velmi provokativně. Někteří se dokonce domnívali, že Kristovi učedníci jsou lidožrouti a krvesmilníci, což bylo zapříčiněno špatným pochopením křesťanských náboženských praktik.

Od 60. let 1. století bylo nové náboženství pronásledováno římskou vládní mocí. V době Neronových nástupců se pronásledování křesťanů stalo častým jevem v politice císařů. Šlo však o konflikty lokální a dočasné. První koordinované akce přicházejí za císaře Decia, tedy až v polovině 3. Století. Nejvýrazněji se vůči křesťanům vymezoval Diocletianus, který vydal edikty proti křesťanům a snažil se jejich již rozvinutou organizaci úplně zlikvidovat, neboť ji považoval za jeden z důvodů úpadku impéria. Po Diocletianově abdikaci se strhl mocenský zápas, z něhož vyšel vítězně Konstantin I. Nový císař docela změnil vládní politiku vůči křesťanům, kteří začali tvořit významnou politickou sílu. Konstantin zrovnoprávnil křesťanství s pohanstvím, a to nastoupilo cestu směrem k náboženské dominanci ve starověkém světě.

Jak jsem zjistil, křesťané byli součástí vojenských sborů impéria minimálně od 2. poloviny 3. století n. l. Voják Marinius byl umučen kolem roku 260. Známa událost z doby panování Marka Aurelia, kdy se údajně křesťané modlili za déšť, který skutečně přišel, by měla být dokonce ještě mladší, měla by se odehrát někde mezi léty 161-180. Víme také, že křesťané v armádě zastávali různé posty, byli řadovými vojáky (Marinius, Calistratus), důstojníci (Šebestián, Achilleus a Ne-reus, Marcellus), také víme o legionářích, kteří prošli celou vojenskou službou a stali se zálohami v zázemí, tzv. veterány (Typhasius a Julius).

Díky Calistratovi víme, že existovaly křesťanské rodiny, které si předávali víru v jednotlivých generacích, i když i k této informaci musíme přistupovat kriticky a považovat ji spíš za výjimečnou. Obvykle se jeden člen rodu, v němž byla určitá vojenská tradice, rozhodl pro přijetí Kristovy víry (sv. Šebestián, sv. Jiří).

Eustathios a Theophiste jsou křesťanským párem, který přenesl nové vyznání na své potomstvo, zároveň víme, že Eustathios zastával vysokou hodnost v římské armádě. Pokud se pro přijetí křesťanství rozhodl otec, můžeme vzhledem k římskému právu předpokládat, že takto konvertoval i zbytek rodiny. Na druhou stranu pokud byl otec proti konverzi potomka, ten obvykle odešel právě od armády, aby se dostal z otcova vlivu. Sv. Valentýn údajně oddával tajně vojáky, kterým bylo uzavírání sňatků zakázáno. Můžeme tedy předpokládat, že oddával také křesťanské vojáky.

Mučedníci ze Sebaste, Meletius či sv. Mořic a Thébská legie, to jsou případy celých křesťanských jednotek a společenství, i když opět jde spíše o zveličené zprávy zasažené pozdní církevní propagandou. Od Meletia víme o ženách i dětech křesťanských vojáků, ti byly se svými muži perzekuováni římskou říší.

Život křesťanských vojáků v armádě nebyl jednoduchý, museli se skrývat a nemohli nikomu věřit. Jak víme, v několika případech došlo k usvědčení křesťana tak, že jej zradil jeho nejbližší spolubojovník (Calistratus), důvodem mohl být i kariéerní postup (Marcellus). Víme, že ač se křesťané skrývali v rámci svých jednotek, zanechávali jisté signalizační znamení, jde o známý symbol ryby (Ichthys), SATOR čtverec nalezený v Pompejích, v Římě i v provincii Británii, a osmiúhelník (octagon), který byl objeven na oltáři v Magidě a v pevnosti Dura Europos. Na těchto místech nacházíme také důkazy, že členy křesťanských společenství se stávaly i ženy.

Pokud jde o každodenní život vojáků křesťanů, musíme konstatovat, že nebyly přípustné žádné zjevné rozdíly mezi vojákem pohanem a vojákem křesťanem. Předpisy v římské armádě byly striktní a platily stejnou měrou pro všechny bez ohledu na jejich vyznání. Pokud se křesťan nechtěl prozradit, musel držet krok s ostatními, oblékat se podle předpisů, stravovat se stejně jako jeho druzi, sdílet s nimi obydlí a plnit tytéž povinnosti jako ostatní. Pokud se křesťan účastnil s armádou slavností, musel dokonce pozřít jídlo, které bylo přineseno z chrámu, bylo tedy zasvěceno nečistým silám, ale nebylo možné jej odmítnout. Navíc toto chrámové jídlo se nezřídka dávalo na trh, kde se dále prodávalo, víme o vojácích, kteří si na takových trzích rozšiřovali svůj klasický jídelníček, jak to pak řešil voják křesťan?

Na úplný závěr musím podotknout, že velká část práce čerpá z martyrologických textů, či výňatků těchto textů, proto musíme počítat s tím, že jde o produkci křesťansky silně tendenční s propagační a motivační funkcí, takže informace takto podané mohou být zveličené, přibarvené. Přesto určitou míru pravdivosti jim nemůžeme upřít, dokládají přítomnost křesťanů v armádě, na různých postech, a také nám pomáhají nahlédnout do vztahů, které panovali mezi křesťany a jejich

nadřízenými. Obvykle udržovali nadřízení s podřízenými křesťany standardní vztah jako s každým jiným příslušníkem jednotky, pokud se ale dozvěděli o jejich protistátním smýšlení ve věci náboženství, obvykle je nechali popravit (sv. Šebestián, Typhasius a Julius, Meletius, Marcellus, Polyeuctus).

9 Použitá literatura

Prameny - knihy

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih). Český ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost, 1995. ISBN 80-85810-08-5.

MARCELLINUS, A. *Dějiny římské říše za soumraku antiky.* Praha: Arista: Baset, 2002. ISBN 80-86410-26-9.

TACITUS, P. C. *Letopisy.* Praha: Svoboda, 1975.

Prameny – internetové zdroje:

DIO, C. *Roman History.* (online), dostupné z:

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/home.html.

EUSEBIUS, P. *Církevní dějiny.* (online), Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1988.

Online dostupné z: http://www.fatym.com/taf/knihy/patrol/p_cdej.htm.

GENESIS. 1, 29. (online), dostupné z: <http://www.biblenet.cz/app/b/Gen/chapter/1>.

IZAJÁŠ. 65, 25. (online), dostupné z:

<http://onlineb21.bible21.cz/bible.php?kniha=izaias#65>.

MATOUŠ. 10, 11-12. (online), dostupné z:

http://nesvatostnamanzelstvi.wz.cz/texty/man_nz.htm.

PAVEL. *List korintským.* 7, 10-11. (online), dostupné z:

http://nesvatostnamanzelstvi.wz.cz/texty/man_nz.htm.

SEVERUS, S. *Life of St. Martin, Chapter II.* (online), in: A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church. (online), svazek 11, New York, 1984. Dostupné z: <http://www.users.csbsju.edu/~eknuth/npnf2-11/sulpitium/lifemart.html>.

TERTULLIANUS. *Apologeticum.* (online), dostupné z:

<http://www.newadvent.org/fathers/0301.htm>.

ZJEVENÍ JANOVO. 22, 13. (online), dostupné z:

<http://www.bibleserver.com/text/CEP/Zjeven%C3%AD%20Janovo22,13>.

Prameny – internetové zdroje – bez autora

Papyrus Oxyrhyncus. in: VAŘURA, P. Křesťané a maso. (online), dostupné z:

http://www.animalrights.webz.cz/krestane_maso.htm.

Sekundární literatura

ADAM, A. *Liturgický rok*. Praha: Vyšehrad, 1994. ISBN: 80-7021-269-1.

BABIC, M. *Od antiky k středověku*. Praha: CDK, 2009. ISBN 978-807-3252-021.

BIRNSTEIN, U. a kol. *Kronika křesťanství*. Praha: Fortuna Print, 1998. ISBN 80-86144-23-2.

BURIAN, J. *Řím světla a stíny antického velkoměsta*. Praha: Svoboda, 1970.

BURIAN, J. *Římské impérium vrchol a proměny antické civilizace*. Praha: nakladatelství Svoboda, 1994. ISBN 80-205-0391-9.

BURIAN, J., OLIVA, P. *Civilizace starověkého středomoří*. Praha: nakladatelství Svoboda, 1984.

CERAM, C. V. *The march of archeology*. New York: Hardcover w/Jacket, 1958.

CLAUSS, M. *Konstantin Velký: Římský císař mezi křesťanstvím a pohanstvím*. Praha: Vyšehrad, 2005. ISBN: 80-7021-734-0.

COWAN, R. *Legionáři od Caesara po Nerona*. Praha: Computer Press, 2009. ISBN: 978-80-251-2282-2.

ČEŠKA, J. *Zánik antického světa*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-702-1386-8.

DRÁPAL, D., SOKOL, J., VARCL, L. *Spisy apoštolských otců*. Praha: Kalich, 2004. ISBN 80-7017-003-4.

FRANZEN A. *Malé dějiny církve*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. ISBN 80-7195-082-3.

GIBON, E. *Úpadek a pád římské říše*. Praha: Odeon, 1983. ISBN: 01-094-83.

GOLDSWORTHY, A. *Armáda starého Říma*. Praha: Slovart, 2010. ISBN 978-807-3912-628.

- GRANT, M. Dějiny antického Říma. Praha: BB Art, 1999. ISBN 80-725-7009-9.
- GRANT, M. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* Praha: BB art, 2010. ISBN 978-80-7381-771-8.
- HELGELAND, J., DALY, R. J., PATOUT BURNS, J. *Christians and the Military: The Early Experience.* Philadelphia: Fortress Press, 1985.
- HELGELAND, J. T. *Christians and the Roman Army, A. D. 173-337.* in: Church History. Svazek 43, číslo 2, 1974.
- KITZLER, P. *Příběhy raně křesťanských mučedníků I.* Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-807-0219-898.
- KNOCK, A. D. *The Roman Army and the Roman Religious Year.* in: Harvard Theological Review. Svazek 45, číslo 4, 1952.
- KURLANTSKY, M. *Nonviolence : Twenty-Five Lessons from the History of a Dangerous Idea.* New York: Random House Publishing Group, 2006. ISBN 0-679-64335-4.
- PRAŽÁK, J., NOVOTNÝ, F., SEDLÁČEK, J. *Latinsko – český slovník,* Praha: Unie, 1933.
- ŠUBRT, J. *Sanguis martyrum, semen christianorum: Idea Mučednictví v rané církvi.* in: KITZLER, P. *Příběhy raně křesťanských mučedníků I.* Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-807-0219-898.

Internetové zdroje:

- COFFMAN, E. *What is the origin of the Christian fish symbol?* (online), dostupné z: <http://www.christianitytoday.com/ch/asktheexpert/oct26.html>.
- DIVIŠ, J. *Půst a postní praxe ve Starém Zákoně s přihlédnutím k jeho paralele v křesťanství a islámu.* (online), Bakalářská práce, Pardubice: Univerzita Pardubice, 2009. str. 18. Online dostupné z: http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/33372/1/BP_Miroslav_Divis.pdf.
- FISHWICK, D. *An early christian kryptogram.* (online), Toronto: University of St. Michael's College, 2009. Dostupné z: <http://www.cchahistory.ca/journal/CCHA1959/Fishwick.pdf>.

GELZER, H. *Sextus Julius Africanus und die Bizantinische Chronographie*. (online), Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1898. Dostupné z: <https://archive.org/details/sextusjuliusafr03gelzgoog>.

CHLUMSKÝ, J. *Světcí k nám hovoří*. (online), dostupné z: <http://catholica.cz/?id=2151>.

JONES, Ch. *Christians in the Roman Army: Countering the Pacifist Narrative*. (online), dostupné z: <http://riversfromeden.wordpress.com/2012/04/20/christians-in-the-roman-army-countering-the-pacifist-narrative/>.

PŘÍSPĚVATELÉ WIKIPEDIE. *Akrostich*. (online), in: Wikipedie: Otevřená encyklopedie. (online), Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Akrostich>.

PŘÍSPĚVATELÉ WIKIPEDIE. *Anagram*. (online), in: Wikipedie: Otevřená encyklopedie. (online), dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Anagram>.

PŘÍSPĚVATELÉ WIKIPEDIE. *Sextus Iulius Africanus*. (online), in: Wikipedie: Otevřená encyklopedie. (online), dostupné z: http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Sextus_Iulius_Africanus&oldid=9968140.

SANIDOPOULOS, J. *Great martyr Eustathios Plakidas with his wife and children*. (online), in: mystalogy. (online), dostupné z: <http://www.johnsanidopoulos.com/2009/09/great-martyr-eustathios-plakidas-with.html>.

SHEAN, J. F. *Soldierings for God*. Boston: Brill, 2010. ISBN13:

9789004187313. Dostupné z článku: JONES, Ch. *Christians in the Roman Army: Countering the Pacifist Narrative*. (online), dostupné z: <http://riversfromeden.wordpress.com/2012/04/20/christians-in-the-roman-army-countering-the-pacifist-narrative/>.

SCHAUBER, V., SCHINDLER, H. M. *Rok se svatými*. (online), Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. ISBN 80-7192-304-4. Dostupné z: <http://www.pratelemourence.cz/leto-na-mourenci-st-maurenzner-sommer-texty-prednasek-vortragexte/dobove-pozadi-a-cirkev-za-dob-sv-morice-historischer-hintergrund-und-die-kirche-zu-zeiten-des-hl-mauritius/>.

VAŘURA, P. *Křesťané a maso*. (online), dostupné z: http://www.animalrights.webz.cz/krestane_maso.htm.

VELEMIROVICH, N. *The holy martyr Callistratus*. (online), in: Prologue from Ochrid. (online), Birmingham: Lazarica press, 1985. Dostupné z: <http://www.orthodox.net/menaion-september/27-holy-martyr-callistratus.html>.

WOODS, D. *The Origin of the Cult of SS, Seguinus and Bacchus*. (online), in: The Military Martyrs. (online), dostupné z: <http://www.ucc.ie/milmart/sergorig.html>.

Internetové zdroje bez autora:

Martyr Meletius Stratelates who suffered in Galatia. (online), in: Ortodox Church in America. (online), dostupné z: <http://oca.org/saints/lives/2014/05/24/101504-martyr-meletius-stratelates-who-suffered-in-galatia>.

Lives of all saints commemorated on January 9: Martyr Polyeuctus of Melitene in Armenia. (online), dostupné z: <http://oca.org/saints/all-lives/2014/01/09>.

